

Міністерство освіти і науки України
Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна

Факультет геології, географії, рекреації і туризму

Кафедра соціально-економічної географії і регіонознавства
імені Костянтина Нємця

*До захисту допущено
кафедрою соціально-економічної географії і регіонознавства
імені Костянтина Нємця протокол № _____ від _____*

завідувач кафедри _____ Катерина СЕГІДА

« _____ » _____ 2026 р.

Кваліфікаційна робота
здобувача першого (бакалаврського) рівня вищої освіти

**СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ
МІСЬКИХ АГЛОМЕРАЦІЙ УКРАЇНИ**

Спеціальність 106. Географія

Освітня програма «Економічна, соціальна географія та
регіональний розвиток»

Виконавець _____ Раміл ГУРБАНОВ
Науковий керівник _____ Катерина СЕГІДА

Харків – 2026

АНОТАЦІЯ

Кваліфікаційна робота присвячена суспільно-географічному дослідженню міських агломерацій України. *Об'єктом* дослідження є міські агломерації України, *предметом* – особливості їх формування, просторової організації, функціонування та розвитку. *Метою роботи* є аналіз міських агломерацій України з позицій суспільної географії, визначення особливостей їх формування, просторової організації, сучасних проблем і перспектив подальшого розвитку.

У роботі проаналізовано теоретичні та методичні засади дослідження міських агломерацій, розглянуто критерії їх виділення й класифікації, охарактеризовано нормативно-правове забезпечення та управлінські підходи до розвитку агломерацій в Україні. Визначено історико-географічні передумови формування міських агломерацій України, особливості їх просторової організації та функціонування. Окрему увагу приділено трансформації агломераційних процесів в умовах повномасштабної війни, демографічним, економічним, інфраструктурним і безпековим викликам, а також перспективним напрямом повоєнного відновлення та сталого розвитку. При виконанні дослідження застосовано метод індукції та дедукції, метод наукової абстракції, метод аналізу та синтезу, метод узагальнення, метод опису, метод моделювання, історичний метод, графічний метод, ГІС-моделювання, картографічний метод. У роботі використано статистичні матеріали, нормативно-правові документи, аналітичні матеріали міжнародних організацій та відкриті джерела щодо розвитку міських агломерацій України.

У результаті дослідження встановлено, що міські агломерації України є складними просторово-функціональними системами, які формуються навколо міст-ядер і охоплюють приміські зони, поселення-супутники, транспортні коридори, спільні ринки праці, послуг і нерухомості. Визначено, що їх фактичні межі часто не збігаються з адміністративними межами, що ускладнює управління, планування та статистичний облік. В умовах війни агломерації набули нових функцій – безпекових, гуманітарних, логістичних, адаптаційних і відновлювальних. Перспективи їх розвитку пов'язані з модернізацією критичної інфраструктури, розвитком сталої мобільності, міжмуніципальною співпрацею, екологічною модернізацією, підтримкою людського капіталу та інтеграцією принципів сталого розвитку.

Ключові слова: міська агломерація, суспільна географія, просторовий розвиток, система розселення, місто-ядро, приміська зона, міста-супутники, урбанізація, міжмуніципальна співпраця, повоєнне відновлення, сталий розвиток, Україна.

ABSTRACT

The qualification paper is devoted to the socio-geographical study of urban agglomerations in Ukraine. The object of the research is urban agglomerations of Ukraine, while the subject is the peculiarities of their formation, spatial organization, functioning and development. The aim of the study is to analyze urban agglomerations of Ukraine from the perspective of human geography and to determine the specific features of their formation, spatial organization, current problems and prospects for further development. The paper analyzes the theoretical and methodological foundations of urban agglomeration studies, examines the criteria for their identification and classification, and characterizes the legal framework and management approaches to the development of urban agglomerations in Ukraine. The historical and geographical prerequisites for the formation of urban agglomerations in Ukraine, as well as the peculiarities of their spatial organization and functioning, are identified. Special attention is paid to the transformation of agglomeration processes under the conditions of the full-scale war, including demographic, economic, infrastructural and security challenges, as well as promising directions for post-war recovery and sustainable development. The study applied the method of induction and deduction, the method of scientific abstraction, the method of analysis and synthesis, the method of generalization, the descriptive method, the modeling method, the historical method, the graphical method, GIS modeling, and the cartographic method. The research also uses statistical materials, legal documents, analytical materials of international organizations and open data sources related to the development of urban agglomerations in Ukraine.

The study shows that urban agglomerations of Ukraine are complex spatial-functional systems formed around core cities and including suburban zones, satellite settlements, transport corridors, common labor, service and real estate markets. It is determined that their actual boundaries often do not coincide with administrative borders, which complicates management, planning and statistical accounting. Under wartime conditions, urban agglomerations have acquired new functions, including security, humanitarian, logistical, adaptive and recovery-oriented ones. Their future development is associated with the modernization of critical infrastructure, sustainable mobility, inter-municipal cooperation, environmental modernization, support for human capital and the integration of sustainable development principles.

Keywords: urban agglomeration, human geography, spatial development, settlement system, core city, suburban zone, satellite settlements, urbanization, inter-municipal cooperation, post-war recovery, sustainable development, Ukraine.

ЗМІСТ

АНОТАЦІЯ	3
ВСТУП	4
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ МІСЬКИХ АГЛОМЕРАЦІЙ.....	6
1.1 Теоретичні засади дослідження міських агломерацій.....	6
1.2. Критерії виділення та класифікації міських агломерацій	17
1.3. Методи й підходи до суспільно-географічного аналізу міських агломерацій.....	25
РОЗДІЛ 2. СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНИЙ АНАЛІЗ ФОРМУВАННЯ ТА ФУНКЦІОНУВАННЯ МІСЬКИХ АГЛОМЕРАЦІЙ УКРАЇНИ.....	29
2.1. Нормативно-правове забезпечення та управлінські підходи до розвитку міських агломерацій України.....	29
2.2. Історико-географічні передумови формування міських агломерацій України.....	36
2.3. Міські агломерації України та особливості їх просторової організації.....	40
РОЗДІЛ 3. ПРОБЛЕМИ, ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ МІСЬКИХ АГЛОМЕРАЦІЙ УКРАЇНИ.....	45
3.1 Трансформація міських агломерацій України в умовах війни	45
3.2. Сучасні виклики розвитку міських агломерацій в умовах демографічних, економічних та безпекових трансформацій..	51
3.3. Перспективні напрями повоєнного відновлення та сталого розвитку міських агломерацій України.....	54
ВИСНОВКИ.....	59
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	61
ДОДАТКИ.....	67

ВСТУП

Міські агломерації відіграють важливу роль у просторовій організації суспільства, соціально-економічному розвитку країн та трансформації систем розселення. Адміністративні межі міст не збігаються з фактичними межами їх впливу, адже частина населення проживає в приміських зонах, але працює, навчається, отримує послуги або користується інфраструктурою міста-ядра агломерації. Для України ця проблематика має особливе значення, оскільки Київська, Харківська, Дніпровська, Одеська, Львівська, Запорізька міські агломерації відіграють помітну роль у національній системі розселення. Війна спричинила суттєві демографічні, інфраструктурні, економічні та просторові трансформації. Частина міських агломерацій зазнала руйнування житлової, транспортної, енергетичної та соціальної інфраструктури, відбулись зміни міграційних потоків і функціональних зв'язків. Таким чином, міські агломерації слід розглядати не лише як центри концентрації населення й економічної активності, а й як просторові системи стійкості та потенційні опорні території повоєнного відновлення, отже обрана тема роботи є своєчасною та актуальною.

Об'єктом дослідження є міські агломерації України, а предметом дослідження особливості формування, просторової організації, функціонування та розвитку міських агломерацій України.

Метою дослідження є аналіз міських агломерацій України з позицій суспільної географії, визначити особливості їх формування, просторової організації, сучасні проблеми та перспективи подальшого розвитку.

Завдання дослідження:

- проаналізувати теоретичні та методичні засади суспільно-географічного дослідження міських агломерацій;
- розглянути критерії виділення, класифікації та основні підходи до вивчення міських агломерацій;
- охарактеризувати нормативно-правове забезпечення та управлінські підходи до розвитку міських агломерацій України;

- визначити історико-географічні передумови формування, особливості просторової організації та функціонування міських агломерацій України;
- виявити сучасні проблеми й виклики розвитку міських агломерацій України в умовах повномасштабної війни та окреслити перспективні напрями їх повоєнного відновлення і сталого розвитку.

Структура роботи: складається з трьох розділів, вступу, висновків, списку використаних джерел, додатків. Робота викладена на 70 сторінках (67 сторінок основного тексту, 3 сторінки - додатки), ілюстрована рисунками, схемами, таблицями, картосхемами.

Інформаційну базу дослідження складають друковані наукові джерела; статистичні матеріали Державної служби статистики України [1], UNdata [2] та CityPopulation [3], що дають змогу охарактеризувати демографічні параметри розвитку міст і міських поселень України. Нормативно-правову основу дослідження становлять Державна стратегія регіонального розвитку на 2021–2027 роки [4], проєкт Закону України «Про міські агломерації» [5] та матеріали, пов'язані з правовим забезпеченням співробітництва територіальних громад. Для аналізу практики формування й управління міськими агломераціями України використано матеріали порталу «Децентралізація» [6], Національного інституту стратегічних досліджень [7], Асоціації міст України [8], Львівської обласної військової адміністрації [9; 10] та Львівської міської ради [11], матеріали UNECE [12; 13], UN4UkrainianCities [14] і GIZ [15], присвячені інтегрованому міському плануванню, повоєнному відновленню, реконструкції міст, постраждалих від війни а також їх подальшому сталому розвитку.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ МІСЬКИХ АГЛОМЕРАЦІЙ

1.1. Теоретичні засади дослідження міських агломерацій

У наш час роль міських агломерацій у системі суспільних відносин визначається не лише чисельністю населення або площею урбанізованої території, а передусім їхньою здатністю концентрувати й організовувати соціально-економічну активність. Агломерації є просторами зосередження фінансових, інформаційних, інноваційних, транспортних, управлінських і трудових потоків [16]. Саме тому в сучасній урбаністиці їх дедалі частіше розглядають не як механічне скупчення населених пунктів, а як складні просторово-функціональні системи, що забезпечують взаємодію міста-ядра, приміських територій і поселень-супутників [17].

Традиційне уявлення про місто як територію, чітко обмежену адміністративними кордонами, у сучасних умовах поступово втрачає достатню пояснювальну силу. Розвиток маятникових міграцій, розширення транспортних мереж, субурбанізація, винесення частини виробничих, житлових, логістичних і сервісних функцій за межі центрального міста призводять до того, що реальний міський простір часто виходить далеко за межі офіційно встановленої адміністративної території. Унаслідок цього межа між центральним містом і його периферійною зоною стає дедалі умовнішою, а аналіз урбанізаційних процесів потребує не лише адміністративного, а й функціонального підходу [16, 18].

У цьому контексті важливим є підхід Світового банку, відповідно до якого міська агломерація розглядається як розширена міська територія, що охоплює забудовану частину центрального поселення та передмістя, пов'язані з ним безперервною урбанізованою територією [19]. Такий підхід акцентує увагу на фактичній просторовій єдності міського простору, а не лише на його адміністративному статусі. Водночас Світовий банк наголошує, що визначення агломерацій можуть відрізнятися між країнами

через різні статистичні й географічні методики, що ускладнює пряме порівняння міських систем у міжнародному вимірі.

Близьким за змістом є підхід Організації Об'єднаних Націй [20]. У матеріалах World Urbanization Prospects міська агломерація визначається як населення в межах контурів безперервної території, заселеної з міським рівнем щільності. Окремо ООН розрізняє поняття «міська агломерація» і «метрополітенський ареал»: якщо перша пов'язана з безперервною щільно заселеною урбанізованою територією, то другий охоплює також прилеглі території з нижчою щільністю, але зі стійкими економічними й соціальними зв'язками з центральним містом. Це дозволяє чіткіше розмежовувати морфологічну, тобто забудовну, та функціональну, тобто соціально-економічну, логіку розвитку міського простору.

Подібне тлумачення використовується і в матеріалах UN-Habitat, де концепція міської агломерації пов'язується з безперервною територією, заселеною з міським рівнем щільності, незалежно від адміністративних меж [21]. Такий підхід є особливо важливим для країн, у яких адміністративні межі міст не відповідають реальним масштабам урбанізованого простору. Він дає змогу аналізувати місто не лише як одиницю місцевого самоврядування, а як фактичну територію концентрації населення, забудови, інфраструктури та щоденних соціально-економічних взаємодій.

У статистичній практиці ООН також підкреслюється, що велике місто або містечко часто є лише частиною ширшої міської агломерації, яка включає власне місто, приміську смугу та щільно заселені прилеглі території поза його адміністративними межами [22]. Отже, агломерація не є тотожною окремому населеному пункту, а становить додаткову географічну одиницю, яка може охоплювати кілька поселень. Це положення дає змогу розглядати агломерацію як реальний простір повсякденного життя населення, а не лише як територію, формально окреслену адміністративними рішеннями.

Сучасні міжнародні підходи до визначення міських агломерацій мають спільну рису: вони поступово відходять від суто адміністративного розуміння міста й переходять до функціонального, морфологічного та демографічного аналізу урбанізованих територій. Для дослідження міських агломерацій України такий підхід є особливо актуальним. Українські агломерації часто формуються поза межами чітко визначеного правового статусу, а їх фактичні просторові зв'язки не завжди відповідають адміністративно-територіальному поділу [23]. Тому використання функціонального підходу дозволяє точніше оцінити реальні масштаби агломераційних процесів, визначити зони впливу міст-ядер, виявити особливості маятникової міграції, транспортної доступності, просторового розширення забудови та взаємодії між громадами. Це створює методичну основу для більш обґрунтованого просторового планування, розвитку інфраструктури, міжмуніципальної координації та формування ефективної політики сталого розвитку міських агломерацій.

Більшість вітчизняних дослідників суспільних географів, урбаністів та архітекторів звертає увагу на те, що окремі міські агломерації України за своїми фактичними просторово-функціональними межами можуть виходити за адміністративні межі областей, у яких розташоване головне місто-ядро. Зокрема, до таких прикладів належать Київська, Харківська та Запорізька агломерації [24]. Це свідчить про те, що реальний агломераційний простір формується не лише відповідно до адміністративно-територіального поділу, а насамперед під впливом сталих соціально-економічних, транспортних, трудових, виробничих і розселенських зв'язків між населеними пунктами.

Така ситуація значною мірою пояснюється історико-географічними особливостями розвитку систем розселення України [8]. У багатьох регіонах зв'язки між великими містами, приміськими територіями, малими містами та селищами формувалися протягом тривалого часу під впливом індустріалізації, розвитку транспортної мережі, розміщення промислових

підприємств, формування ринків праці та розширення зони щоденних маятникових міграцій. Унаслідок цього фактичний вплив міста-ядра часто поширюється за межі однієї адміністративної одиниці, охоплюючи території сусідніх районів або навіть областей.

Інтенсивний розвиток агломераційних процесів у низці регіонів України сприяв посиленню територіальної концентрації населення, виробництва, інфраструктури, управлінських і сервісних функцій у найбільших міських центрах [5, 8]. Водночас це зумовило поглиблення просторової нерівномірності соціально-економічного розвитку. Міста-ядра агломерацій отримали значні переваги завдяки концентрації ресурсів, робочих місць, інвестицій, освітніх і медичних послуг, тоді як периферійні території часто залишалися більш залежними від центрального міста й менш забезпеченими власною інфраструктурною та економічною базою.

У результаті в межах агломерацій формуються виразні центр-периферійні відносини, за яких місто-ядро виступає головним осередком економічної активності, управління, зайнятості й надання послуг, а навколишні території виконують переважно житлові, трудові, транспортні, рекреаційні або виробничо-допоміжні функції [25]. З одного боку, така взаємодія забезпечує функціональну цілісність агломерації, з іншого – може посилювати диспропорції між центральними та периферійними територіями, особливо за відсутності узгодженого управління розвитком агломераційного простору.

Зокрема, у праці Т. Зінченко розглянуто сучасний стан працересурсного та господарського потенціалу міських агломерацій України, а також обґрунтовано необхідність переходу від стихійного розвитку агломераційних процесів до їх цілеспрямованого регулювання [26]. Особлива увага приділяється тому, що міські агломерації концентрують значні трудові ресурси, виробничі потужності, інфраструктурні об'єкти та соціально-економічні зв'язки, які виходять за межі окремого міста. Це зумовлює потребу у формуванні дієвих механізмів

управління агломераційним розвитком, зокрема через узгодження інтересів міста-ядра, приміських територій і населених пунктів-супутників.

У цьому контексті керований розвиток міських агломерацій передбачає не лише підтримку економічного зростання, а й збалансування просторової організації території, раціональне використання трудового потенціалу, розвиток транспортної та соціальної інфраструктури, зменшення диспропорцій між центром і периферією. Важливим є також забезпечення узгодженого планування житлової забудови, розміщення виробничих зон, об'єктів обслуговування населення та транспортних коридорів у межах агломераційного простору.

За О. Завальним та ін., сучасні міські агломерації можна розглядати як один із результатів урбанізаційних процесів, що формуються й еволюціонують на основі територіального поділу праці, господарської спеціалізації та посилення зв'язків між населеними пунктами [27]. Агломерація виникає не лише внаслідок зростання великого міста, а й через поступове залучення навколишніх територій до єдиного соціально-економічного, інфраструктурного та комунікаційного простору. У межах такого простору окремі поселення виконують різні функції, але водночас залишаються взаємопов'язаними через ринки праці, транспортні потоки, виробничі зв'язки, систему послуг і повсякденну мобільність населення.

Важливою характеристикою сучасних агломерацій є те, що їх формування супроводжується потребою у трансформації міського простору. Зростання інтенсивності зв'язків між містом-ядром і прилеглими територіями потребує перегляду підходів до просторового планування, розміщення житлової забудови, транспортної інфраструктури, громадських просторів, промислових і логістичних зон. У таких умовах особливого значення набуває логістичне коригування транспортної та суспільної інфраструктури, оскільки саме транспортна доступність визначає рівень інтегрованості агломерації, масштаби маятникових міграцій і можливості

населення користуватися робочими місцями, освітніми, медичними, торговельними та культурними послугами.

За М. Лесечком, міські агломерації мають низку характерних ознак, які дають змогу розглядати їх не просто як сукупність близько розташованих населених пунктів, а як цілісні просторово-функціональні утворення [28]. Передусім ідеться про територіальну близькість поселень, що створює передумови для інтенсивної взаємодії між ними. Важливою ознакою є також наявність тенденцій до подальшого просторового розширення, зближення або навіть злиття окремих населених пунктів у процесі урбанізаційного розвитку. Формування агломерації можливе лише за умови наявності стійких зв'язків між її складовими елементами. До таких зв'язків належать господарські, трудові, транспортні, інфраструктурні, соціальні та управлінські взаємодії, які поєднують місто-ядро з приміською зоною та поселеннями-супутниками. Саме ці зв'язки забезпечують функціональну єдність агломерації, адже мешканці різних населених пунктів можуть користуватися спільним ринком праці, транспортною мережею, освітніми, медичними, торговельними й культурними послугами.

Серед важливих ознак міських агломерацій також виокремлюється висока щільність населення в межах агломераційної території. Вона свідчить про значну концентрацію людського потенціалу, економічної активності та інфраструктури. Водночас для агломераційного центру характерною є фактична обмеженість або відсутність вільних територій для подальшого розвитку [29]. Це зумовлює винесення частини житлових, виробничих, логістичних, рекреаційних та інших функцій за межі центрального міста – до приміської зони й навколишніх поселень.

Розглянемо основні шляхи формування міських агломерацій (рис. 1.1). Важливою також є методологія Євростату щодо «ступеня урбанізації» – Degree of Urbanisation. Вона ґрунтується на використанні регулярної сітки 1 км² і враховує щільність населення та чисельність населення в суміжних комірках [31].

Рис. 1.1. Особливості утворення міських агломерацій побудовано да даними [30]

Зокрема, міські центри визначаються як кластери суміжних комірок із щільністю не менше 1500 осіб на км² та сукупною чисельністю населення щонайменше 50 тис. осіб. Такий підхід дає змогу уникати викривлень, пов'язаних із різними розмірами адміністративних одиниць, і точніше фіксувати фактичну щільність та безперервність урбанізованого простору.

Методологія Євростату є показовою, оскільки дозволяє аналізувати міські території незалежно від адміністративних кордонів і порівнювати їх між різними країнами за єдиними критеріями. Вона орієнтована не стільки на формальний статус поселення, скільки на реальну концентрацію населення, інтенсивність забудови та просторову безперервність міського середовища. У цьому полягає її методичне значення для дослідження агломерацій: вона дає змогу виявити фактичні межі урбанізованої території, навіть якщо вони не збігаються з офіційними межами міста або громади.

Розглянемо також просторову структуру міської агломерації (рис. 1.2).

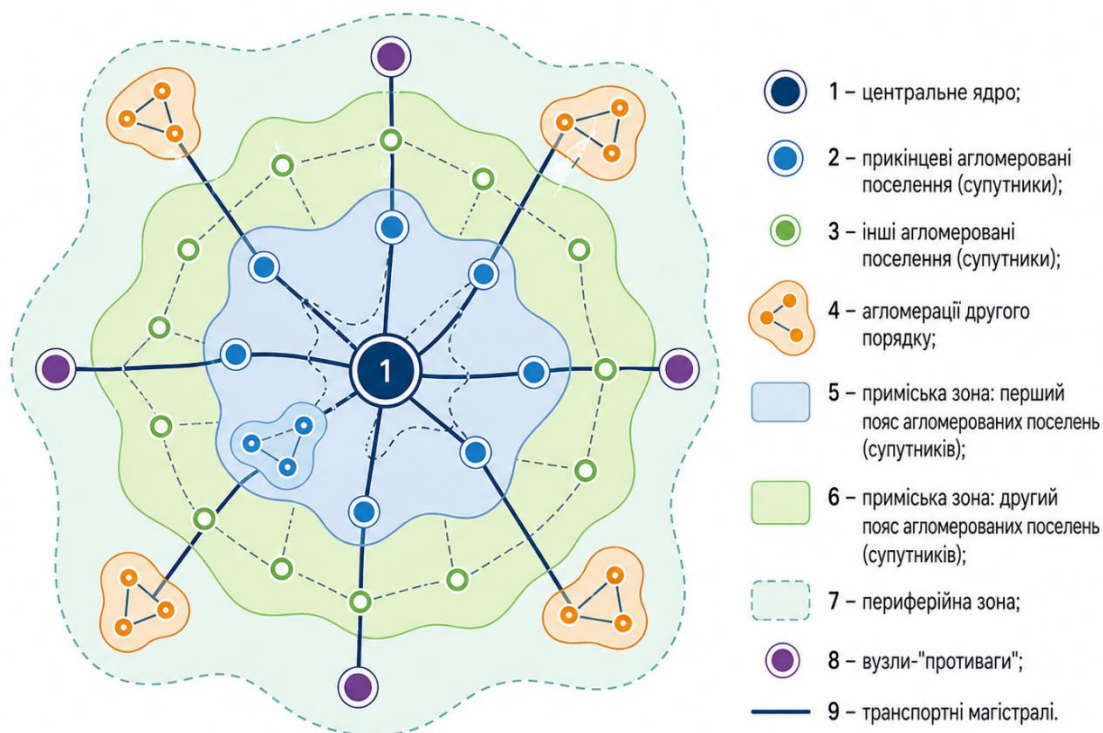

Рис. 1.2. Структурна модель міської агломерації
(побудовано за даними [18, 29,30, 33,])

Представлена структурна модель міської агломерації відображає її як складну просторово-функціональну систему, що формується навколо центрального ядра та охоплює різні за роллю, інтенсивністю зв'язків і рівнем інтегрованості територіальні елементи. Така модель дає змогу показати, що агломерація не є однорідним простором: вона має внутрішню ієрархію, пояси впливу, транспортні осі, периферійні зони та додаткові вузли розвитку.

У центрі моделі розташоване центральне ядро – головне місто агломерації, яке концентрує основні управлінські, економічні, освітні, наукові, культурні, транспортні та сервісні функції. Саме місто-ядро виступає головним центром тяжіння для навколишніх населених пунктів. У його межах зосереджуються найбільші ринки праці, заклади вищої освіти, медичні установи, адміністративні органи, транспортні вузли, фінансові та

ділові послуги. Через це центральне місто визначає загальний напрям розвитку всієї агломераційної системи. Навколо ядра формується перший пояс приміської зони, у межах якого розташовані найближчі агломеровані поселення-супутники [33]. Вони мають найтісніші зв'язки з центральним містом, оскільки значна частина їхнього населення щоденно переміщується до міста-ядра на роботу, навчання, для отримання медичних, адміністративних, торговельних і культурних послуг. Цей пояс є найбільш інтегрованим у функціональну структуру агломерації. Для нього характерні інтенсивні маятникові міграції, активний розвиток житлової забудови, зростання транспортної залежності від центрального міста та поступове перетворення окремих поселень на елементи єдиного урбанізованого простору. Далі розміщується другий пояс приміської зони, який охоплює інші агломеровані поселення-супутники. Вони також пов'язані з містом-ядром, однак інтенсивність цих зв'язків може бути нижчою порівняно з першим поясом. Тут частіше поєднуються житлові, рекреаційні, сільськогосподарські, промислові та логістичні функції. Другий пояс виконує важливу роль у просторовому розширенні агломерації, оскільки саме через нього відбувається поступове залучення нових територій до сфери впливу центрального міста [18].

Окремо у моделі виділено периферійну зону, що охоплює зовнішній контур агломераційного впливу. Вона є менш щільно інтегрованою з центральним ядром, однак залишається пов'язаною з ним через транспортні магістралі, трудові переміщення, постачання ресурсів, рекреаційні функції або окремі виробничі зв'язки. Периферійна зона може виконувати роль просторового резерву для подальшого розвитку агломерації, розміщення нових житлових масивів, логістичних об'єктів, промислових майданчиків, рекреаційних територій або інфраструктурних проєктів [30].

Важливим елементом моделі є агломерації другого порядку. Вони позначають локальні групи населених пунктів, що мають власні внутрішні зв'язки та можуть формуватися навколо менших центрів у межах ширшої

агломераційної системи. Такі утворення свідчать про ускладнення просторової структури агломерації та поступовий перехід від простої моноцентричної моделі до більш розгалуженої, багаторівневої організації. У реальному просторі це може проявлятися через формування локальних субцентрів зайнятості, обслуговування, виробництва або транспортної логістики.

Особливе значення мають вузли-«противаги», розташовані на зовнішніх напрямках розвитку агломерації. Вони виконують функцію додаткових центрів тяжіння та можуть частково зменшувати надмірне навантаження на головне місто-ядро. Такі вузли здатні перебирати на себе частину трудових, промислових, логістичних, освітніх або сервісних функцій [25]. Їх розвиток є важливим для збалансування агломераційної системи, зменшення транспортного тиску на центральне місто та формування більш поліцентричної моделі просторового розвитку.

Ключову роль у структурі агломерації відіграють транспортні магістралі. Вони забезпечують зв'язок між центральним ядром, приміськими поселеннями, периферійними зонами, вузлами-противагами та агломераціями другого порядку. Саме транспортні осі визначають основні напрями просторового розвитку агломерації, інтенсивність маятникових міграцій, доступність робочих місць і послуг, а також рівень інтегрованості окремих поселень у загальну систему. У багатьох випадках агломераційний розвиток має радіально-променеви́й характер: території, розташовані вздовж головних транспортних коридорів, швидше включаються до зони активного впливу міста-ядра [25].

Модель також демонструє, що агломерація має поясну будову. Від центрального ядра до периферії поступово змінюються щільність населення, інтенсивність забудови, рівень транспортної доступності, функціональна насиченість і залежність від головного міста. Найвища концентрація функцій спостерігається в ядрі та першому приміському поясі, тоді як на периферії переважають більш розосереджені форми розселення й

менш інтенсивні зв'язки. Водночас саме периферійні території можуть бути важливими для довгострокового просторового розвитку агломерації.

Для суспільно-географічного дослідження така схема має важливе методичне значення. Вона дозволяє розглядати міську агломерацію не лише як сукупність населених пунктів, а як систему взаємопов'язаних елементів, між якими формуються трудові, транспортні, господарські, соціальні, інфраструктурні та управлінські зв'язки [25]. Модель дозволяє аналізувати рівень сформованості агломерації, її просторову компактність, роль міста-ядра, характер взаємодії з поселеннями-супутниками, значення транспортних коридорів і потенціал переходу до більш збалансованої поліцентричної структури. У контексті міських агломерацій України ця модель є особливо актуальною, оскільки багато з них розвиваються навколо потужних міст-ядер, але водночас мають різний рівень сформованості приміських поясів і периферійних зон. Для Київської, Харківської, Львівської, Дніпровської, Одеської та інших агломерацій характерне поєднання домінуючої ролі центрального міста з поступовим посиленням значення навколишніх громад, міст-супутників і транспортних напрямів [34, 35]. Водночас відсутність чітко закріплених меж агломерацій ускладнює їх статистичне вивчення, планування та управління. Розглянемо передумови та чинники розвитку міських агломерацій (рис. 1.3). До базових передумов належать висока концентрація ресурсів, правова самостійність територіальних громад і можливості їхньої взаємодії для вирішення спільних завдань економічного та соціального розвитку. Агломерація виникає не лише навколо великого міста, а за наявності ресурсного потенціалу, адміністративної спроможності громад і потреби в координації їхніх дій [33]. У такій системі окремі громади зберігають власну правову самостійність, однак фактично стають частинами єдиного просторово-функціонального організму, пов'язаного спільними ринками праці, інфраструктурою, транспортними потоками, соціальними послугами та господарськими зв'язками.

Рис. 1.3. Передумови та чинники розвитку міських агломерацій (побудовано за даними [4, 32, 33, 36])

Чинники розвитку міської агломерації у схемі подано за трьома рівнями: макро-, мезо- та мікрорівнем. На макrorівні ключове значення має нормативно-правове та інституційне забезпечення, тобто наявність законодавчих, управлінських і стратегічних механізмів, які дозволяють координувати розвиток агломерації [8]. На мезорівні важливими є галузева специфіка та інноваційна складова, зокрема наявність наукових установ, закладів освіти, підприємств, сервісних і виробничих функцій, що формують економічний профіль агломерації. На мікрорівні розвиток визначається географічним положенням, природно-ресурсним потенціалом і чисельністю населення.

1.2. Критерії виділення та класифікації міських агломерацій

Передусім для міської агломерації характерний високий рівень функціональної зв'язаності та взаємодоповнюваності її складових. Це означає, що місто-ядро, приміська зона та навколишні населені пункти пов'язані між собою трудовими, транспортними, господарськими,

соціальними, освітніми, медичними та культурними зв'язками. Населення різних частин агломерації користується спільною інфраструктурою, ринком праці та системою послуг (рис. 1.4).

Рис. 1.4. Ознаки міської агломерації
(побудовано за даними [7, 25, 29, 32, 37])

Важливою ознакою є також концентрація промислового виробництва і трудових ресурсів. Саме зосередження робочих місць, підприємств, установ, сервісних об'єктів і кваліфікованих кадрів посилює роль міста-ядра як центру тяжіння для прилеглих територій. Унаслідок цього формується єдиний господарський простір, у межах якого окремі населені пункти виконують різні, але взаємопов'язані функції.

Окреме значення має правова самостійність територіальних громад, що входять до агломерації. Агломерація зазвичай не ліквідує адміністративну самостійність її складових, однак потребує узгодженої взаємодії між громадами. Саме тому важливим є розвиток механізмів міжмуніципального співробітництва, спільного планування транспортної, житлової, інфраструктурної, екологічної та соціально-економічної політики.

Схема також акцентує увагу на тісних зв'язках між територіальними громадами, які входять до агломерації. Такі зв'язки можуть проявлятися у щоденних маятникових міграціях, спільному використанні транспортних коридорів, інженерної інфраструктури, освітніх і медичних закладів, рекреаційних територій та ринків праці. Чим інтенсивнішими є ці зв'язки, тим вищим є рівень сформованості агломерації [32].

Важливою просторовою передумовою розвитку агломерації є наявність транспортних коридорів. Вони забезпечують доступність міста-ядра, зв'язок між поселеннями-супутниками, переміщення населення, товарів, послуг і ресурсів. Саме транспортна доступність часто визначає межі фактичного впливу агломерації та інтенсивність взаємодії між її складовими. До важливих характеристик належать також цілісність ринків праці, нерухомості та землі. У межах агломерації ці ринки поступово виходять за адміністративні межі окремого міста й охоплюють ширший простір. Жителі приміських громад можуть працювати в місті-ядрі, підприємства – розміщуватися в периферійних зонах, а житлова забудова – активно розвиватися за межами центрального міста [23].

Крім того, для міської агломерації характерні компактність у розташуванні населених пунктів та висока щільність населення. Територіальна близькість поселень сприяє посиленню взаємодії між ними, а висока щільність населення свідчить про значну концентрацію людського потенціалу, інфраструктури та соціально-економічної активності [22].

Отже, міська агломерація формується на основі поєднання просторових, демографічних, економічних, транспортних, управлінських та соціальних чинників. Її розвиток залежить не лише від розмірів міста-ядра, а й від рівня взаємодії з навколишніми громадами, транспортної доступності, функціональної цілісності території та здатності різних адміністративних одиниць діяти як єдина просторово-функціональна система. В урбаністичних і суспільно-географічних дослідженнях міські агломерації класифікують за різними ознаками: кількістю центрів,

функціональною структурою, рівнем сформованості, характером просторових зв'язків, масштабом впливу та стадією розвитку. Така класифікація дає змогу не лише впорядкувати різноманіття агломераційних форм, а й глибше зрозуміти особливості їхньої внутрішньої організації, механізми взаємодії між містом-ядром і навколишніми поселеннями, а також перспективи подальшого розвитку [18, 25].

Одним із важливих критеріїв класифікації є структурна організація агломерації, тобто кількість і роль центрів, навколо яких формується агломераційна система. За цією ознакою найчастіше виділяють моноцентричні та поліцентричні міські агломерації (рис. 2.3). Такий підхід є поширеним у геоурбаністиці, оскільки дозволяє визначити характер просторової ієрархії, інтенсивність зв'язків між поселеннями та ступінь домінування головного міста в межах агломерації.

Рис. 1.5. Класифікація міських агломерацій за стадіями розвитку та структурною організацією побудовано за даними [32]

Моноцентричні агломерації формуються навколо одного домінуючого міста-ядра, яке концентрує основні управлінські, економічні,

транспортні, освітні, культурні та сервісні функції. У такій моделі саме місто-ядро виступає головним центром тяжіння для населення навколишніх територій. Приміські поселення, малі міста та селища, що входять до зони впливу агломерації, значною мірою орієнтовані на центральне місто через трудові поїздки, освітні, медичні, торговельні, адміністративні й культурні зв'язки. Для моноцентричних агломерацій характерна чітко виражена ієрархія: місто-ядро виконує провідну роль, тоді як поселення-супутники доповнюють його функції, забезпечують житлове, рекреаційне, промислове або транспортно-логістичне обслуговування [30, 27].

У просторовому відношенні моноцентрична агломерація зазвичай має радіально-кільцеву або радіально-променеву структуру, коли основні транспортні потоки спрямовані до центрального міста. Саме навколо нього формується приміська зона, у межах якої відбуваються активні маятникові міграції, розширення житлової забудови, розвиток транспортної інфраструктури та поступове залучення навколишніх територій до єдиного функціонального простору. Прикладами моноцентричних агломерацій можуть бути ті агломераційні системи, у яких одне велике місто істотно переважає інші поселення за чисельністю населення, економічним потенціалом і набором функцій. На відміну від моноцентричних, формуються навколо кількох взаємопов'язаних міст-центрів. У таких агломераціях немає абсолютного домінування одного ядра або воно є менш вираженим. Кожне з міст-центрів може виконувати власні спеціалізовані функції: промислові, транспортні, адміністративні, науково-освітні, рекреаційні, логістичні чи сервісні. Взаємодія між ними ґрунтується не лише на підпорядкуванні периферії головному місту, а й на горизонтальних зв'язках, взаємодоповненні функцій і спільному використанні інфраструктури.

До поліцентричних форм належать також біцентричні агломерації, що розвиваються навколо двох близько розташованих міст-центрів, а також конурбації, які виникають унаслідок просторового зближення або

фактичного злиття кількох великих міст і промислових поселень. Для таких агломерацій характерні складніші транспортні, виробничі й соціальні зв'язки, оскільки потоки населення, ресурсів, послуг і товарів розподіляються між кількома центрами. Поліцентрична модель вважається більш гнучкою з погляду просторового розвитку, адже вона дає змогу зменшити надмірне навантаження на одне місто-ядро та сприяє більш рівномірному розподілу функцій у межах агломераційної території [32, 36].

Відмінність між моноцентричними й поліцентричними агломераціями має важливе практичне значення. У моноцентричних агломераціях основними проблемами часто є транспортне перевантаження центрального міста, надмірна концентрація робочих місць і послуг у ядрі, залежність приміської зони від головного центру, а також нерівномірний розвиток периферійних територій [29]. У поліцентричних агломераціях, навпаки, особливого значення набуває координація між кількома центрами, узгодження транспортної, економічної, житлової та екологічної політики, а також формування ефективної системи міжмуніципального управління.

Проте, міські агломерації відрізняються не лише за кількістю центрів, а й за характером виконуваних функцій (рис. 1.6).

Класифікаційні ознаки	 Моноцентричні	 Біцентричні	 Поліцентричні
 Монофункціональні	Один центр розвитку, одна господарська функція	Два центри розвитку, одна господарська функція	Декілька центрів розвитку, одна господарська функція
 Поліфункціональні	Один центр розвитку, декілька господарських функцій	Два центри розвитку, декілька господарських функцій	Декілька центрів розвитку, декілька господарських функцій

Рис. 1.6. Класифікація міських агломерацій
за структурою та функціями
(побудовано за даними [30])

Поєднання цих ознак дає змогу глибше оцінити рівень складності агломераційної системи, її просторову організацію та роль окремих міст у

забезпеченні господарського, соціального й інфраструктурного розвитку території.

За А. Панкєєвою, сучасні міські агломерації можна розглядати як один із результатів урбанізаційних процесів, що формуються й еволюціонують на основі територіального поділу праці, господарської спеціалізації та посилення зв'язків між населеними пунктами [18].

Агломерація виникає не лише внаслідок зростання великого міста, а й через поступове залучення навколишніх територій до єдиного соціально-економічного, інфраструктурного та комунікаційного простору. У межах такого простору окремі поселення виконують різні функції, але водночас залишаються взаємопов'язаними через ринки праці, транспортні потоки, виробничі зв'язки, систему послуг і повсякденну мобільність населення.

О. Димченко та іншими запропоновано їх типологізацію з урахуванням рівня соціально-економічного розвитку, господарської структури й здатності до переходу на засади сталого розвитку [38]. Такий підхід є важливим, оскільки міські агломерації України істотно відрізняються між собою за функціональним профілем, рівнем інфраструктурної забезпеченості, екологічним станом, інвестиційною привабливістю та потенціалом модернізації. Зокрема, виділено три основні типи міських агломерацій України (додаток А. 1).

До індустріального типу належать агломерації з переважанням промислових функцій і порівняно низьким рівнем забезпечення сталого розвитку. Для них характерні значна концентрація виробництва, високе екологічне навантаження, залежність від традиційних галузей промисловості, зношеність інфраструктури та обмежені можливості швидкого переходу до інноваційної моделі розвитку. До цього типу віднесено більшість агломерацій Донецької та Луганської областей, а також Дрогобицьку агломерацію [38]. *Перехідний* тип охоплює агломерації із середнім рівнем забезпечення сталого розвитку. Вони поєднують риси індустріальної та постіндустріальної моделей, мають певний потенціал для

модернізації, однак водночас зберігають низку структурних проблем. Для таких агломерацій характерні потреба в оновленні інфраструктури, посиленні екологічної складової розвитку, диверсифікації економіки та вдосконаленні системи управління. До цього типу належать агломерації півдня України, зокрема Одеська та Миколаївсько-Херсонська, а також Центрально-Волинська агломерація [12, 38].

До постіндустріального типу віднесено найбільш розвинені агломерації, серед яких Київська та Харківська. Вони характеризуються вищим рівнем концентрації управлінських, освітніх, наукових, інноваційних, фінансових і сервісних функцій [12]. Для таких агломерацій властиві значний людський капітал, розвинена інфраструктура, ширші можливості для залучення інвестицій, розвитку інноваційної економіки та впровадження сучасних підходів до просторового планування. Водночас навіть для постіндустріальних агломерацій актуальними залишаються проблеми транспортного перевантаження, екологічної безпеки, нерівномірності розвитку ядра й периферії, а також потреба в ефективній міжмуніципальній координації.

Для кожного з визначених типів агломерацій запропоновано відповідні напрями переходу до сталого розвитку. Серед основних рекомендацій авторка виділяє необхідність впровадження логістичних, технічних, економічних, екологічних, маркетингових та організаційних заходів [13]. Логістичні заходи пов'язані з оптимізацією транспортних потоків і просторових зв'язків; технічні – з модернізацією інженерної та комунальної інфраструктури; економічні – з диверсифікацією господарської бази й підвищенням інвестиційної привабливості; екологічні – зі зменшенням антропогенного навантаження та поліпшенням стану довкілля; маркетингові – з формуванням позитивного іміджу агломерацій; організаційні – з удосконаленням механізмів управління та координації розвитку.

1.3. Методи й підходи до суспільно-географічного аналізу міських агломерацій

Дослідження міських агломерацій потребує використання комплексу наукових підходів і методів, оскільки агломерація є складною просторово-функціональною системою, у межах якої поєднуються демографічні, економічні, соціальні, транспортні, екологічні, управлінські та містобудівні процеси [17]. Особливе значення має *суспільно-географічний підхід*, який дозволяє розглядати міські агломерації України як форми територіальної організації населення, господарства, інфраструктури та соціальних зв'язків, що дає змогу проаналізувати не лише просторове розміщення агломерацій, а й характер взаємодії між містом-ядром, приміською зоною та населеними пунктами-супутниками [39]. Агломерація розглядається як цілісне територіальне утворення, що формується на основі трудових, транспортних, господарських, соціальних, культурно-побутових та управлінських зв'язків. Суспільно-географічний аналіз дозволяє виявити реальні зони впливу міст-ядер, особливості просторової організації агломерацій, рівень сформованості приміських зв'язків, проблеми центр-периферійної взаємодії та перспективи подальшого розвитку [32].

Економічний підхід дає змогу розглядати міську агломерацію як простір концентрації господарської діяльності, трудових ресурсів, інвестицій, виробництва, послуг і фінансових потоків. У межах цього підходу агломерація аналізується як економічна система, де місто-ядро та навколишні території взаємодіють через ринки праці, виробничі зв'язки, логістику, підприємництво та спільну інфраструктуру. Для України цей підхід важливий під час характеристики агломерацій, які мають різний господарський профіль і неоднаковий рівень економічної сформованості [29, 40].

Управлінський підхід дозволяє аналізувати міську агломерацію як об'єкт координації та спільного управління. Його застосування є особливо актуальним, оскільки міські агломерації України не мають чітко

закріпленого адміністративно-правового статусу, а їх розвиток часто залежить від ефективності взаємодії між територіальними громадами. У межах цього підходу досліджуються питання міжмуніципального співробітництва, нормативно-правового забезпечення, стратегічного планування, управління транспортом, інфраструктурою, землекористуванням та соціально-економічним розвитком [34].

Екологічний підхід спрямований на оцінку впливу агломераційних процесів на природне середовище. Він дозволяє аналізувати екологічне навантаження, стан зелених зон, якість повітря, водних ресурсів, проблеми відходів, надмірної забудови, транспортного забруднення та раціонального використання територій. Для сучасних міських агломерацій України цей підхід важливий у контексті сталого розвитку, кліматичної адаптації та повоєнного відновлення територій [41].

Транспортно-логістичний підхід має особливе значення для вивчення агломерацій, оскільки транспортні зв'язки є одним із головних чинників їх формування. Він дозволяє досліджувати інтенсивність маятникових міграцій, транспортну доступність міста-ядра, зв'язки між поселеннями-супутниками, роль автомобільних і залізничних магістралей, а також проблеми транспортного перевантаження. Для українських агломерацій цей підхід є важливим також у контексті війни, зміни логістичних потоків і потреби у відновленні транспортної інфраструктури [33].

При виконанні роботи використано широкий перелік наукових методів. На філософському рівні використовуються методи індукції, дедукції та наукової абстракції, що дають змогу розглядати міську агломерацію як складну систему, виокремлювати її основні елементи та переходити від аналізу окремих поселень, зон і зв'язків до розуміння загальних закономірностей її розвитку.

Рис. 1.7. Методи дослідження міських агломерацій України (побудовано за даними [29, 32, 39])

Загальнонауковий рівень охоплює методи аналізу, синтезу, узагальнення, опису, моделювання, історичний і графічний методи. Вони дозволяють розкрити сутність поняття «міська агломерація», визначити її структуру, чинники формування, етапи розвитку, внутрішні взаємозв'язки та сучасні тенденції функціонування. Завдяки цим методам агломерація аналізується не лише як сукупність населених пунктів, а як цілісна просторово-функціональна система. Конкретно-науковий рівень представлений ГІС-моделюванням і картографічним методом, які мають особливе значення для суспільно-географічного дослідження. Вони дають змогу візуалізувати просторову організацію міських агломерацій, встановити зони впливу міст-ядер, особливості розміщення поселень-супутників, транспортних зв'язків і приміських територій. Поєднання зазначених методів забезпечує комплексність, системність і наочність дослідження міських агломерацій.

В умовах повномасштабної війни дослідження міських агломерацій України ускладнюється обмеженістю та фрагментарністю статистичних даних. Частина територій перебуває в зоні бойових дій або тимчасової

окупації, значні міграційні переміщення населення мають динамічний характер, а офіційна статистика щодо чисельності населення, структури розселення, маятникових міграцій і функціональних зв'язків між населеними пунктами не завжди оновлюється в повному обсязі. Крім того, міські агломерації в Україні не мають статусу окремих адміністративно-статистичних одиниць, що додатково ускладнює їх кількісну характеристику та порівняльний аналіз. З огляду на це, у дослідженні для орієнтовної оцінки рівня сформованості найбільших міських агломерацій України було використано останні доступні статистичні дані щодо чисельності населення міста-ядра та агломераційної зони. На їх основі розраховано *індекс агломеративності*, який дозволяє оцінити співвідношення між чисельністю населення зони супутників і загальною чисельністю міського населення агломерації [40]. Цей показник є важливим для суспільно-географічного аналізу, оскільки відображає не лише домінування центрального міста, а й роль навколишніх поселень у структурі агломерації. Індекс агломеративності обчислюється за формулою (рис. 1.8):

$$I_a = \frac{P}{P_a}$$

I_a —
індекс
агломеративності

P —
кількість
населення зони
супутників

P_a —
кількість міського
населення
агломерації

Критерій: $I_a > 0,1$

Рис. 1.8. Розрахунок індексу агломеративності
(побудовано за даними [40])

Розрахунок індексу агломеративності дає змогу здійснити первинне порівняння найбільших міських агломерацій України, виявити ступінь залежності агломераційної структури від міста-ядра та оцінити значення супутникових поселень у формуванні єдиного просторово-функціонального комплексу.

РОЗДІЛ 2

СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНИЙ АНАЛІЗ ФОРМУВАННЯ ТА ФУНКЦІОНУВАННЯ МІСЬКИХ АГЛОМЕРАЦІЙ УКРАЇНИ

2.1. Нормативно-правове забезпечення та управлінські підходи до розвитку міських агломерацій України

Розвиток міських агломерацій України потребує належного нормативно-правового та управлінського забезпечення, оскільки агломерація за своєю природою виходить за межі окремого населеного пункту чи однієї територіальної громади. Вона формується як просторово-функціональна система, у межах якої місто-ядро, приміські території та населені пункти-супутники пов'язані трудовими, транспортними, господарськими, соціальними, інфраструктурними й управлінськими зв'язками. Саме тому традиційні механізми управління, орієнтовані переважно на межі окремих адміністративно-територіальних одиниць, не завжди відповідають реальній логіці функціонування агломераційного простору [43].

В Україні міські агломерації фактично існують як важливі форми територіальної організації населення та господарства, однак їх правовий статус залишається недостатньо врегульованим. Агломерації не є окремими адміністративно-територіальними одиницями, не мають універсально закріплених меж і не виступають самостійними одиницями офіційного статистичного обліку [7, 12]. Це створює низку проблем для їх комплексного дослідження, планування та управління. Зокрема, ускладнюється визначення складу агломерації, оцінка чисельності її населення, аналіз маятникових міграцій, транспортних потоків, ринків праці, землекористування та інфраструктурного навантаження.

Водночас у чинному законодавстві України вже сформовано низку правових і стратегічних передумов для управління агломераційними процесами. Передусім це стосується законодавства у сфері державної

регіональної політики, місцевого самоврядування, співробітництва територіальних громад і просторового планування. Закон України «Про засади державної регіональної політики» визначає правові, економічні, соціальні, екологічні, гуманітарні та організаційні засади державної регіональної політики, а також встановлює особливості відновлення регіонів і територій, що постраждали внаслідок збройної агресії проти України [44]. Для агломераційного розвитку цей закон важливий тим, що закладає загальну рамку планування розвитку регіонів і територіальних громад, у межах якої можуть враховуватися особливості функціональних територій, міжмуніципальної взаємодії та просторового розвитку.

Важливим документом стратегічного рівня є *Державна стратегія регіонального розвитку на 2021–2027 роки* [4]. У чинній редакції вона орієнтована на комплексний територіально-орієнтований підхід, відповідно до якого регіони та територіальні громади розглядаються з урахуванням їхніх соціальних, просторових, безпекових, екологічних та економічних особливостей. У Стратегії також наголошено на необхідності поширення позитивного впливу регіональних полюсів зростання, зокрема міських агломерацій і міст, на навколишні території, що має сприяти зменшенню диспропорцій у розвитку громад та підвищенню якості життя населення.

Особливо важливо, що Державна стратегія регіонального розвитку пов'язує сучасну регіональну політику з процесами відновлення, безпеки, стійкості, європейської інтеграції та партнерства. У документі підкреслюється, що державна регіональна політика до 2027 року має ґрунтуватися на врахуванні викликів, які впливають на людину, інфраструктуру, безпекове середовище, економіку та довкілля. Крім того, Стратегія передбачає розвиток культури партнерства і співробітництва між органами державної влади, органами місцевого самоврядування та громадянами. Для міських агломерацій це має принципове значення, адже їх ефективне функціонування можливе лише за умови узгодженої взаємодії різних громад, інституцій і суб'єктів розвитку [4].

Окремим напрямом у межах Стратегії визначено розвиток різних форм співробітництва та ефективне управління публічними інвестиціями. Серед завдань передбачено удосконалення нормативно-правової бази у сфері міжрегіонального співробітництва, співробітництва територіальних громад, сприяння розвитку всіх форм такого співробітництва, а також залучення міжнародної технічної допомоги та коштів міжнародних фінансових організацій для реалізації проєктів відновлення й розвитку територіальних громад [4]. Це створює важливу основу для агломераційного управління, оскільки більшість проблем агломерацій – транспорт, інженерна інфраструктура, екологічна безпека, житлова забудова, розвиток ринку праці – не можуть бути ефективно вирішені в межах лише однієї громади.

Питання міжмуніципальної взаємодії регулює *Закон України «Про співробітництво територіальних громад»* [45]. Він визначає організаційно-правові засади, принципи, форми та механізми співробітництва територіальних громад. Для міських агломерацій цей закон є важливим, оскільки дає громадам можливість спільно реалізовувати проєкти, координувати використання ресурсів, розвивати інфраструктуру, надавати послуги та вирішувати спільні завдання місцевого розвитку.

Водночас чинна модель співробітництва територіальних громад не повністю вирішує проблему агломераційного управління. Співробітництво громад зазвичай має договірний і проєктний характер, тоді як агломерація потребує більш сталої системи координації розвитку. Ідеться не лише про окремі спільні проєкти, а про узгоджене планування транспортної мережі, інженерної інфраструктури, землекористування, забудови, екологічної політики, розміщення соціальних об'єктів, управління відходами та розвитку ринку праці. Тому агломераційне управління має бути більш комплексним і довгостроковим, ніж звичайне міжмуніципальне співробітництво.

Спробою спеціального врегулювання цього питання був *проект Закону України «Про міські агломерації» № 6743*, зареєстрований у Верховній Раді України 17 липня 2017 року [46]. Законопроект мав на меті визначити організаційно-правові засади формування міських агломерацій територіальними громадами сіл, селищ і міст, принципи та механізми взаємодії громад у межах агломерацій, а також форми державної підтримки міських агломерацій. Однак запропонована модель викликала низку зауважень. На офіційному порталі Верховної Ради України зазначалося, що хоча удосконалення законодавчого регулювання форм співробітництва територіальних громад, зокрема міських агломерацій, є необхідним і своєчасним, модель законопроекту містила суперечності з погляду чинного законодавства. Зокрема, вказувалося на проблеми організаційно-правової форми, майнової й фінансової основи, установчих і ліквідаційних процедур міської агломерації. Водночас підкреслювалося, що легалізація інституту міських агломерацій могла б сприяти впровадженню європейських традицій містобудування, у яких агломерації розглядаються як історично сформовані багатокомпонентні динамічні системи територіального устрою.

Відтак, законопроект № 6743 не був реалізований як чинний закон, а наступні спроби врегулювати статус агломерацій пов'язувалися з ідеєю створення правових підстав для утворення агломерації як однієї з форм співробітництва територіальних громад [46]. Це свідчить про поступове зміщення акценту від сприйняття агломерації як окремої адміністративної одиниці до розуміння її як форми міжмуніципальної координації та спільного управління розвитком території.

З позицій суспільної географії саме такий підхід є найбільш обґрунтованим. Міська агломерація не обов'язково повинна перетворюватися на нову адміністративно-територіальну одиницю, однак вона потребує механізмів спільного планування і координації. Її розвиток має враховувати реальні просторово-функціональні зв'язки між містом-ядром і навколишніми громадами, а не лише формальні адміністративні

межі. Тому агломераційне управління доцільно розглядати як особливий різновид багаторівневого врядування, що поєднує державну регіональну політику, місцеве самоврядування, міжмуніципальне співробітництво, стратегічне планування та просторове управління.

Важливим інструментом управління агломераційним розвитком є також просторове планування. Закон України *«Про регулювання містобудівної діяльності»* передбачає розроблення комплексного плану просторового розвитку території територіальної громади [47]. Такий план розробляється на всю територію громади та передбачає узгоджене прийняття рішень щодо цілісного просторового розвитку населених пунктів як єдиної системи розселення і територій за їх межами. Для агломерацій це має особливе значення, оскільки просторові процеси – житлова забудова, розміщення промислових і логістичних зон, транспортні зв'язки, зелена інфраструктура, часто виходять за межі окремого міста.

Водночас комплексний план просторового розвитку території громади не замінює агломераційного планування, оскільки розробляється в межах конкретної територіальної громади. Тому для міських агломерацій важливим є узгодження комплексних планів кількох громад, які входять до спільного агломераційного простору. Без такого узгодження можуть виникати суперечності у плануванні транспортної інфраструктури, промислових зон, житлової забудови, природоохоронних територій, інженерних мереж та об'єктів соціального обслуговування.

Інституційне оформлення Київської агломерації є важливим прикладом практичної реалізації агломераційного підходу в Україні в умовах відсутності спеціального закону про міські агломерації. У 2019 р. Київська агломерація була оформлена у формі місцевої асоціації органів місцевого самоврядування, до складу якої увійшли 19 територіальних громад: міські, селищні та сільські громади, функціонально пов'язані зі столицею [48]. Такий формат не передбачає створення нової адміністративно-територіальної одиниці, однак забезпечує можливість

координації спільних дій між Києвом і навколишніми громадами. Основними завданнями асоціації є захист прав та інтересів територіальних громад, об'єднання їхніх зусиль для розв'язання спільних проблем, сприяння соціально-економічному розвитку населених пунктів і підвищення ефективності місцевого самоврядування.

Також показовим прикладом практичного застосування агломераційного підходу в Україні є оформлення Львівської агломерації (рис. 2.1). У 2023 році було затверджено Стратегію розвитку Львівської агломерації на період до 2027 року (додаток Б.1, Б.2) [9, 10]. Відповідне розпорядження Львівської обласної військової адміністрації визначає, що стратегія має враховуватися органами місцевого самоврядування мікрорегіону Львівська агломерація під час розроблення або актуалізації стратегічних і програмних документів, а також підготовки та реалізації проєктів регіонального й місцевого розвитку. У документі також підкреслено необхідність ефективного використання природних, трудових і фінансових ресурсів та збалансованого просторового розвитку території мікрорегіону.

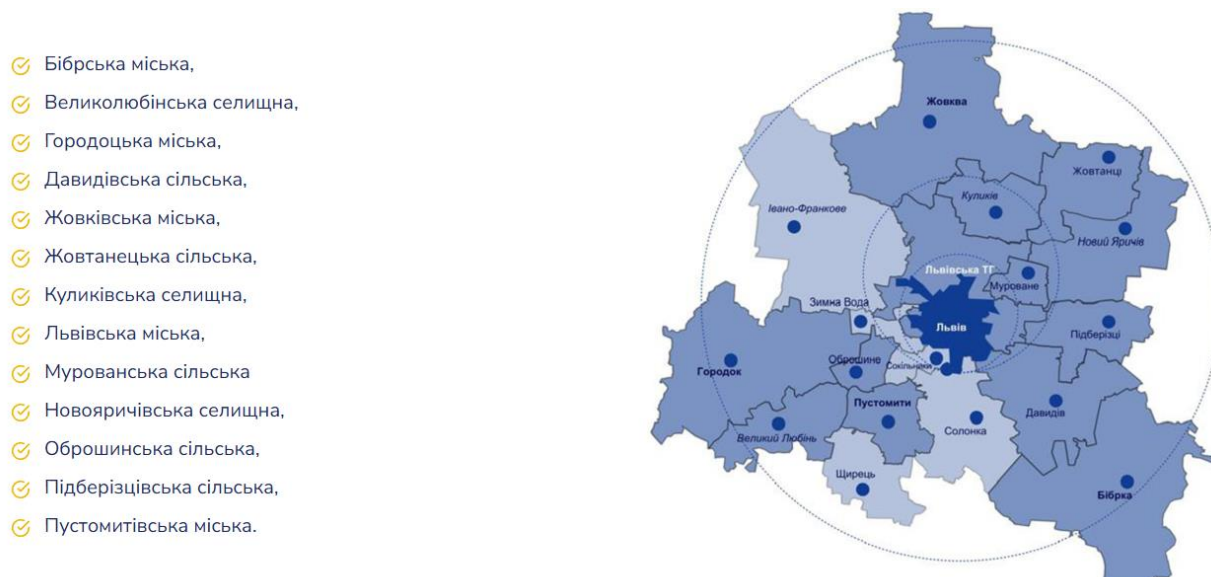

Рис. 2.1. Асоціація «Львівська міська агломерація» та її склад [10]

Досвід Львівської агломерації є важливим для України, оскільки демонструє можливість формування агломераційної політики навіть за відсутності окремого закону про міські агломерації. У цьому випадку управлінський підхід базується на стратегічному плануванні, роботі керівного комітету, координації між органами місцевого самоврядування, залученні обласної влади та врахуванні агломераційної логіки в документах регіонального й місцевого розвитку. На сайті Львівської міської ради зазначено, що 24 листопада 2023 року було затверджено Стратегію розвитку Львівської агломерації на період до 2027 року на керівному комітеті, сформованому відповідно до розпорядження начальника Львівської обласної військової адміністрації [10].

Отже, діюче нормативно-правове забезпечення розвитку міських агломерацій України має фрагментарний характер. З одного боку, в Україні існують законодавчі та стратегічні документи, які створюють умови для міжмуніципальної взаємодії, регіонального розвитку, просторового планування та реалізації спільних проєктів. З іншого боку, відсутність спеціального закону про міські агломерації, єдиної методики визначення їх меж, офіційного статистичного обліку й чіткої моделі агломераційного управління обмежує можливості системного розвитку таких територій.

Основними управлінськими підходами до розвитку міських агломерацій України можна вважати: міжмуніципальне співробітництво; стратегічне планування розвитку агломераційних територій; координацію просторового планування громад; розвиток спільної транспортної, інженерної, соціальної та екологічної інфраструктури; залучення публічних інвестицій, міжнародної допомоги та державно-приватного партнерства; формування координаційних органів або рад агломерацій. Усі ці підходи мають бути спрямовані на те, щоб агломерація функціонувала як єдиний просторово-функціональний комплекс, не порушуючи при цьому правової самостійності територіальних громад [34, 48].

2.2. Історико-географічні передумови формування міських агломерацій України

Розвиток агломераційних процесів у регіонах України має виразну просторову нерівномірність, що зумовлено історичними особливостями розселення, господарською спеціалізацією територій, рівнем урбанізації та концентрацією виробничого потенціалу. Основними ареалами формування міських агломерацій тривалий час були насамперед промислово розвинені регіони, де великі міста виконували роль центрів економічного, культурного, освітнього, транспортного та політичного життя. Саме вони акумулювали основні ресурси, інвестиції, робочі місця, управлінські функції та соціальну інфраструктуру, тоді як передміські території, малі міста й периферійні поселення часто залишалися більш залежними від міста-ядра та мали нижчий рівень інфраструктурного забезпечення.

Більшість міських агломерацій України виникли в окремих районах, які вирізняються концентрацією великої кількості промислових підприємств, наявністю об'єктів виробничої, соціальної та транспортної інфраструктури. На початок ХХІ ст. в міських агломераціях України проживало більше 40% населення [48]. У перші роки незалежності України агломераційні процеси розвивалися в умовах складної соціально-економічної трансформації.

З одного боку, посилювалися тенденції до концентрації населення у великих містах і прилеглих до них територіях, оскільки саме великі міські центри пропонували ширші можливості зайнятості, освіти, соціального обслуговування та доступу до інфраструктури. З іншого боку, економічна нестабільність 1990-х років стримувала інтенсивність урбанізаційних процесів, обмежувала розвиток інфраструктури та поглиблювала диспропорції між центрами агломерацій і навколишніми територіями. Найбільш виразними прикладами агломераційного розвитку в цей період, окрім Києва, були агломерації великих промислових і багатофункціональних центрів – Харкова, Дніпра, Донецька та Одеси [48].

На початку 2000-х років, у період поступової економічної стабілізації, агломераційні процеси в Україні набули більш виразного характеру. Київська агломерація продовжувала розширюватися завдяки міграційному притоку населення з інших регіонів України, зокрема із сільських територій і малих міст. Посилювалася роль столиці як головного адміністративного, фінансового, ділового, освітнього та сервісного центру країни. Водночас почала чіткіше окреслюватися Львівська агломерація, що було пов'язано зі зростанням економічної, культурної, освітньої та логістичної ролі Львова у західному регіоні України. Навколо великих індустріальних центрів – Дніпра, Донецька, Харкова, Запоріжжя – зберігався значний рівень міграційної та трудової привабливості, попри структурні проблеми промислової економіки (рис. 2.2).

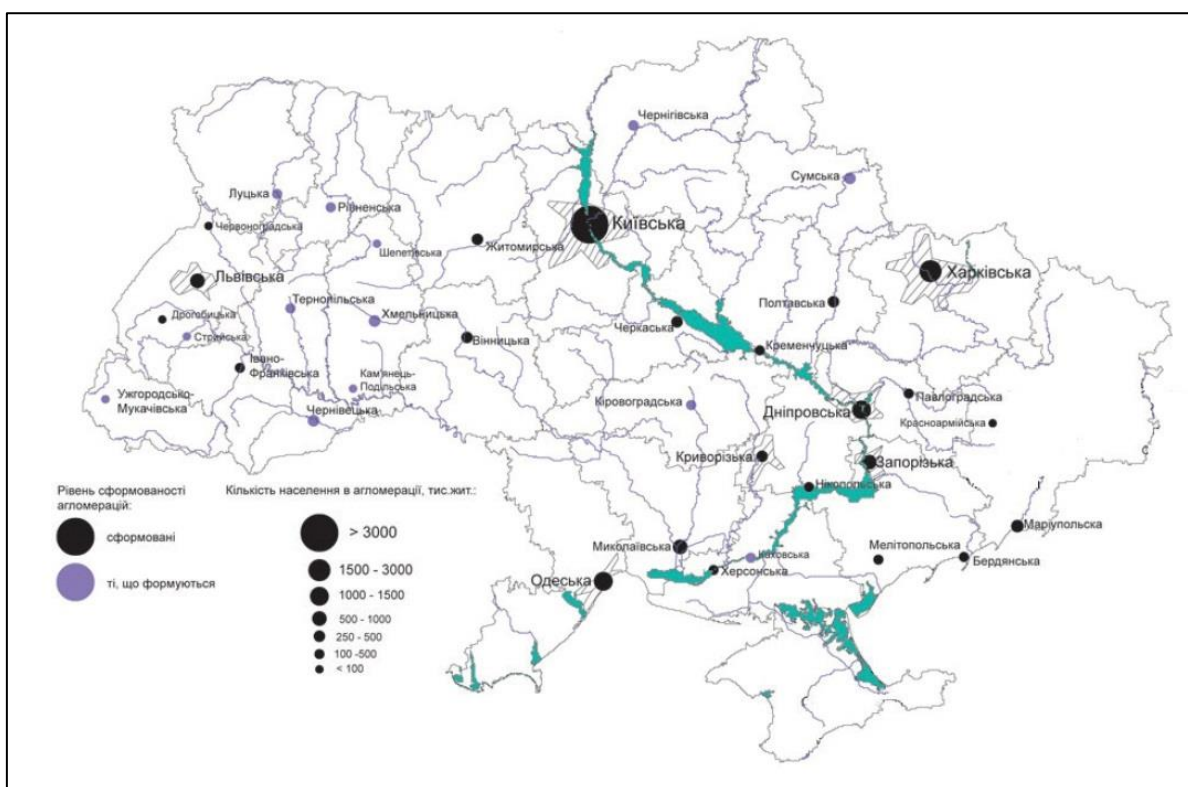

Рис. 2.2. Міські агломерації України станом на 2018 р. [49]

Після початку реформи децентралізації у 2014 році в Україні сформувалися нові передумови для розвитку малих міст, приміських громад і міст-сателітів, розташованих у зоні впливу великих агломераційних

центрів [6]. Розширення повноважень територіальних громад, зростання їхньої фінансової самостійності та поява механізмів міжмуніципальної співпраці створили можливості для активнішої участі навколишніх громад у процесах просторового, інфраструктурного та соціально-економічного розвитку. Водночас економічне посилення найбільших міст, зокрема Києва, Львова та Одеси, сприяло зростанню їх міграційної привабливості, концентрації населення, робочих місць, освітніх і сервісних функцій, що, у свою чергу, зумовило подальше розширення їхніх агломераційних зон. Натомість у східних регіонах України агломераційні процеси зазнали суттєвих деформацій унаслідок початку російської агресії у 2014 році, бойових дій, тимчасової окупації частини територій та вимушеного переміщення населення до інших регіонів країни [48]. Це призвело до скорочення населення в окремих великих промислових центрах, зокрема Донецьку та Луганську, порушення традиційних трудових, транспортних, виробничих і соціальних зв'язків, а також до зміни ролі низки міст у системі розселення. Водночас у наступні роки більш виразно посилили свої позиції Київська, Харківська, Дніпровська та Одеська. Розглянемо кількісні характеристики кожної з них (рис. 2.3.).

Рис. 2.3. Порівняння населення та площі міст і агломерацій України станом на січень 2022 року.
(побудовано за даними [1])

Агломерація завжди є ширшим просторово-функціональним утворенням, ніж місто-ядро: до її складу входять приміські території, міста-супутники та інші населені пункти, пов'язані з центральним містом трудовими, транспортними, господарськими й соціальними зв'язками. Саме тому показники населення й площі агломерацій є вищими, ніж відповідні показники окремих міст. Особливо помітною є різниця між містом і агломерацією у випадку Києва, Харкова, Дніпра та Одеси. Це свідчить про значну роль приміських зон і населених пунктів-супутників у формуванні агломераційного простору. Зростання площі агломерації порівняно з площею міста-ядра вказує на просторове розширення міського впливу, а збільшення чисельності населення – на залучення до агломераційної системи ширшої поселенської мережі.

Київська агломерація (рис. 2.4) є найбільш потужною міською агломерацією України, що формується навколо столиці як головного адміністративного, фінансового, освітнього, наукового, культурного й транспортного центру держави [48]. Для неї характерні висока концентрація населення, робочих місць, інфраструктури та послуг, активні маятникові міграції, розширення приміської житлової забудови й формування спільного ринку праці та нерухомості.

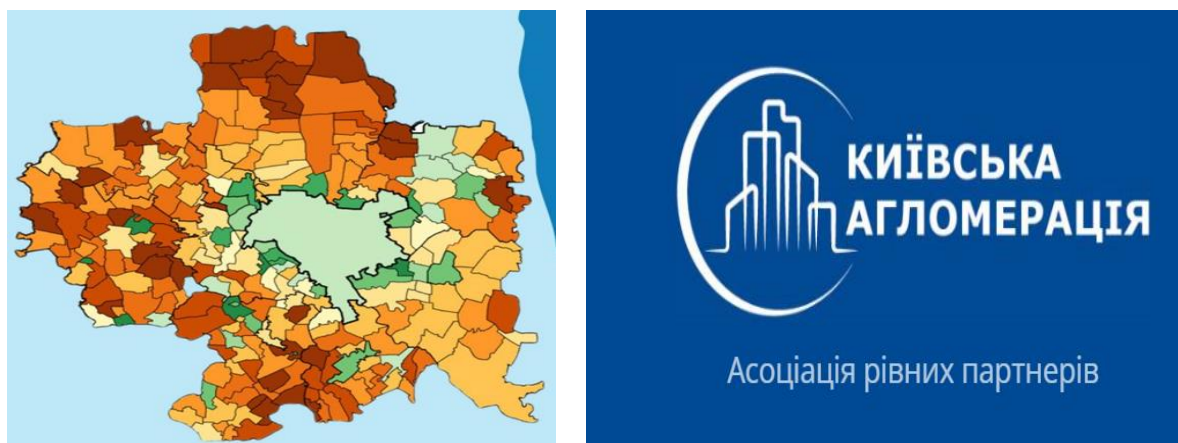

Рис. 2.4. Київська агломерація та її логотип [50]

Важливою особливістю є інституційне оформлення Київської агломерації у 2019 р. у формі асоціації органів місцевого самоврядування,

до якої увійшли 19 громад. Її діяльність спрямована на координацію спільних рішень у сфері просторового планування, транспорту, інфраструктури, соціально-економічного розвитку та підвищення якості життя населення. Так само було регламентовано і Львівську міську агломерацію, але дещо пізніше, у 2023 році [4].

2.3. Міські агломерації України та особливості їх просторової організації

У лютому 2022 р. повномасштабне вторгнення росії докорінно змінило умови розвитку міських агломерацій України. Якщо до цього агломераційні процеси переважно розглядалися в контексті урбанізації, економічної концентрації, транспортної доступності та міжмуніципальної взаємодії, то після початку війни до цих чинників додалися безпекові, демографічні, гуманітарні та інфраструктурні виклики. Регіони сходу й півдня України, де були зосереджені потужні промислові агломерації, опинилися в зоні прямого або опосередкованого впливу бойових дій. Це призвело до руйнування житлової, транспортної, енергетичної та соціальної інфраструктури, порушення традиційних трудових і господарських зв'язків, вимушеної міграції населення та зміни функціональної ролі багатьох міст у національній системі розселення.

У сучасних умовах міські агломерації України можна умовно розглядати за різним ступенем безпекової та функціональної трансформації. Агломерації сходу й півдня, зокрема Харківська, Запорізька, Дніпровська, Миколаївська, Одеська, а також агломераційні утворення Донбасу, перебувають у зоні підвищених ризиків або безпосередньої близькості до лінії фронту. Для них характерними стали посилення оборонних, гуманітарних, логістичних і евакуаційних функцій, а також значні втрати населення та інфраструктурного потенціалу. Київська агломерація після подій весни 2022 р. поступово відновила провідні управлінські, економічні, фінансові та сервісні функції, однак її роль змінилася: вона стала не лише

столичним центром зростання, а й важливим вузлом державної стійкості, управління, координації відновлення та міжнародної взаємодії. Умовно її можна розглядати як агломерацію «опори», яка поєднує функції національного центру управління, економічної концентрації та відносно безпечнішого простору порівняно з прифронтовими територіями [51].

Особливе місце в сучасній системі міських агломерацій України посідає Львівська агломерація, яка в умовах війни фактично стала одним із ключових тилових центрів країни [10, 48]. Її значення посилилося завдяки відносно безпечному розташуванню, близькості до кордону з Європейським Союзом, активізації гуманітарних, логістичних, освітніх, релокаційних і міжнародно-комунікаційних функцій. Львів та навколишні громади стали важливим простором прийому внутрішньо переміщених осіб, переміщених підприємств, міжнародних організацій, освітніх і культурних ініціатив. Це сприяло посиленню агломераційних зв'язків, зростанню навантаження на житлову, транспортну та соціальну інфраструктуру, а також актуалізувало потребу в узгодженому управлінні розвитком Львівської агломерації [48].

В Україні представлені різні типи міських агломерацій, що відрізняються за особливостями формування, кількістю центрів, функціональною структурою та рівнем просторової інтегрованості. До агломерацій моноцентричного типу зазвичай відносять Київську, Харківську, Львівську та інші агломерації, розвиток яких відбувається навколо одного домінуючого міста-ядра. Саме це місто концентрує основні управлінські, економічні, транспортні, освітньо-наукові, культурні та сервісні функції, а навколишні населені пункти значною мірою орієнтовані на нього через трудові, інфраструктурні, соціальні та господарські зв'язки. Формування таких агломерацій зумовлене високою концентрацією населення, промислового й сервісного потенціалу, наявністю потужних транспортних вузлів, розвиненої інженерної та соціальної інфраструктури, а також значним науково-освітнім і управлінським потенціалом міста-центру.

Поліцентричні агломерації, на відміну від моноцентричних, формуються навколо кількох взаємопов'язаних міських центрів, кожен із яких виконує певні господарські, транспортні, промислові або соціальні функції [37]. Такий тип агломерацій більш характерний для промислово розвинених регіонів, зокрема для територій Донецької, Луганської, Дніпровської та інших індустріальних районів України. У таких агломераційних системах просторовий розвиток визначається не лише домінуванням одного великого міста, а й взаємодією кількох близько розташованих центрів, між якими сформувалися стійкі виробничі, трудові, транспортні та інфраструктурні зв'язки. Це ускладнює їхню внутрішню структуру, але водночас створює передумови для більш рівномірного розподілу функцій у межах агломераційного простору [40].

Окрему групу становлять агломерації, що перебувають на стадії формування. До них можна віднести Чернівецьку, Калуш-Долинську та інші агломераційні утворення, у яких уже простежуються ознаки посилення зв'язків між містом-центром і навколишніми поселеннями, однак рівень їхньої функціональної інтегрованості ще не є достатньо високим. Для таких агломерацій характерні поступове розширення приміської зони, зростання ролі транспортної доступності, формування спільного ринку праці, розвиток житлових, виробничих, рекреаційних та інфраструктурних зв'язків [24, 48].

Кожна міська агломерація України має власну просторову специфіку, що визначається історичними особливостями розселення, конфігурацією поселенської мережі, господарським профілем території, транспортно-географічним положенням і організуючою роллю міста-ядра або кількох центрів. Саме ці чинники впливають на густоту розселення, характер просторового розширення, інтенсивність маятникових міграцій, рівень сформованості приміських зон і співвідношення між центральними та периферійними територіями.

За даними ГІС-довідника «Функціональні типи територій тергромад» [37] сформованого Товариством дослідників України та присвяченого функціональним видам територій, станом на початок 2022 року в Україні (за винятком тимчасово окупованих територій Донецької, Луганської областей та АР Крим) визначено 7 міських агломерацій (рис. 2.5).

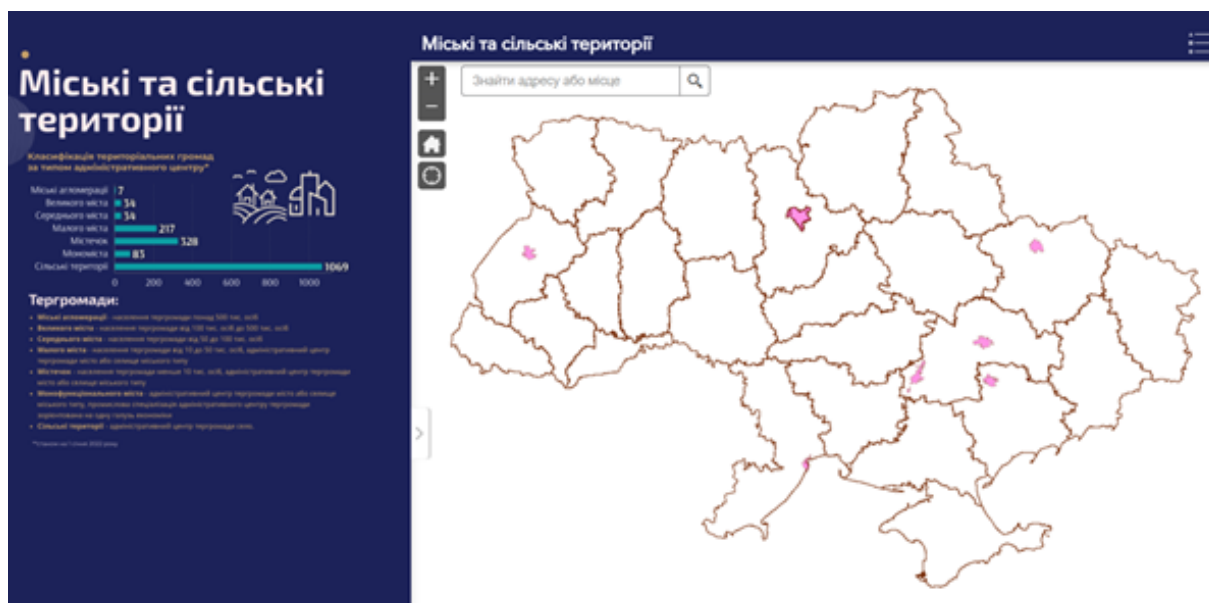

Рис.2.5. Міські агломерації України як функціональні типи територій [37]

Відповідно до запропонованої авторами класифікації визначено сім найбільших агломерацій, що сформовані навколо міст із найвищою концентрацією населення, господарської активності, інфраструктури та управлінських функцій. До них належать Київська, Харківська, Дніпровська, Одеська, Львівська, Запорізька та Криворізька агломерації. Їх виділення підтверджує провідну роль найбільших міст України як центрів просторової організації населення, ринків праці, транспортних зв'язків і соціально-економічного розвитку навколишніх територій [37].

Відповідно до наявних у відкритому доступі даних, розрахуємо індекс агломеративності відповідно до формули (рис. 1.8) для Київської, Харківської, Донецької, Дніпровської, Одеської, Львівської, Криворізької та Запорізької агломерацій (додаток В.1, рис. 2.6).

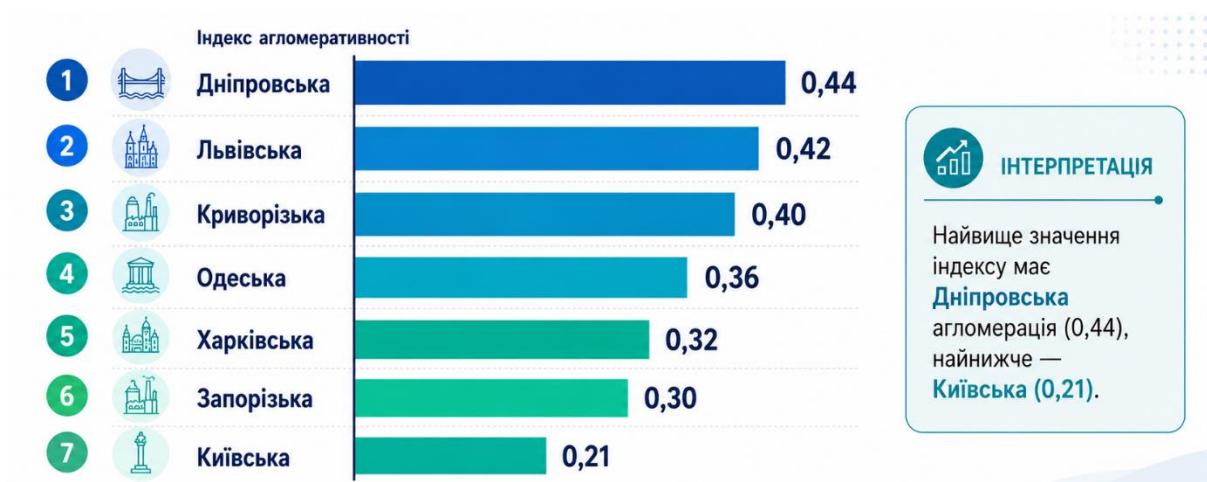

Рис. 2.6. Індекс агломеративності міських агломерацій України станом на січень 2022 року (побудовано за даними додатка В.1)

Розрахунок індексу агломеративності для найбільших міських агломерацій України засвідчив, що всі проаналізовані агломерації мають значення показника вище 0,1. Це підтверджує наявність вираженої зони супутникових поселень і певного рівня просторово-функціональної сформованості агломерацій. Найбільші значення індексу характерні для агломерацій зі значною питомою вагою міст-супутників у загальній структурі населення (зокрема – Дніпровська є біцентричною, та включає місто-супутник Кам'янське), тоді як нижчі значення свідчать про домінування міста-ядра в межах агломераційної системи (Київська, Харківська, Запорізька). Водночас отримані результати слід розглядати як орієнтовні, оскільки в Україні межі міських агломерацій не мають єдиного офіційного статистичного закріплення.

РОЗДІЛ 3

ПРОБЛЕМИ, ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

МІСЬКИХ АГЛОМЕРАЦІЙ УКРАЇНИ

3.1. Трансформація міських агломерацій України в умовах війни

Повномасштабна війна росії проти України стала одним із ключових чинників трансформації міських агломерацій, змінивши не лише умови їх функціонування, а й саму логіку просторового розвитку [51]. Якщо до 2022 р. агломераційні процеси в Україні переважно розглядалися крізь призму урбанізації, економічної концентрації, транспортної доступності, субурбанізації та міжмуніципальної взаємодії, то в умовах війни першочергового значення набули безпекові, гуманітарні, демографічні, інфраструктурні та відновлювальні аспекти [48]. Міські агломерації почали виконувати функції просторових систем стійкості, гуманітарної підтримки, логістичної координації, розміщення внутрішньо переміщених осіб і забезпечення безперервності роботи критичної інфраструктури.

Війна посилила просторову диференціацію агломерацій України. Агломерації сходу та півдня України опинилися у зоні найбільшого ризику через близькість до лінії фронту, регулярні обстріли, руйнування інфраструктури, втрати населення та порушення традиційних господарських і транспортних зв'язків [36].

Офіційний перелік територій, де ведуться або велися бойові дії чи які є тимчасово окупованими російською федерацією, було оновлено наказом Міністерства розвитку громад та територій України № 376 від 28 лютого 2025 р.; документ класифікує території за рівнем безпекової ситуації та станом контролю української влади [52]. Це має безпосереднє значення для аналізу агломерацій, оскільки їх розвиток тепер залежить не лише від економічного потенціалу чи транспортного положення, а й від безпекового статусу території.

Найбільш суттєвих змін зазнали прифронтові агломерації, зокрема Харківська, Запорізька, Дніпровська, Миколаївська, Одеська, а також агломерації Донбасу. Для них характерними стали руйнування житлового фонду, пошкодження транспортної, енергетичної, комунальної та соціальної інфраструктури, скорочення населення, зміна структури зайнятості й порушення маятникових міграцій. У таких агломераціях традиційні функції міста-ядра – економічна, освітня, культурна, сервісна – частково доповнилися або були витіснені оборонною, гуманітарною, функціями. Водночас навіть в умовах значних руйнувань ці агломерації залишаються важливими опорними елементами національної системи розселення та потенційними центрами повоєнного відновлення [25].

Особливо показовою є трансформація Харківської агломерації. До повномасштабної війни Харків виступав одним із провідних науково-освітніх, промислових, інноваційних і транспортних центрів України [25]. В умовах війни його роль істотно змінилася: місто та навколишні території стали прикладом агломераційної системи, що функціонує в умовах постійних безпекових ризиків і значного інфраструктурного навантаження. Саме тому міжнародні організації розглядають Харків як один із ключових об'єктів інтегрованого міського відновлення [7, 12]. Зокрема, проєкт UN4UkrainianCities за підтримки UNECE спрямований на допомогу уряду України в плануванні поетапного міського відновлення Харкова й Миколаєва, поєднуючи короткострокові потреби реконструкції з довгостроковими принципами сталого розвитку [12, 13].

Дніпровська агломерація в умовах війни посилила роль логістичного, промислового, гуманітарного й медичного вузла. Її географічне положення між прифронтовими територіями сходу та півдня і більш віддаленими від фронту регіонами зумовило зростання значення Дніпра як центру перерозподілу людських, матеріальних, медичних і гуманітарних потоків. Водночас агломерація зазнала додаткового навантаження через прийом внутрішньо переміщених осіб, релокацію окремих функцій і потребу в

підтримці критичної інфраструктури. Подібні процеси характерні й для Запорізької та Одеської агломерацій, які в умовах війни поєднують традиційні промислові, транспортні й портово-логістичні функції з безпековими, гуманітарними та адаптаційними завданнями.

Київська агломерація після подій весни 2022 р. відновила статус головного управлінського, фінансового, політичного, освітнього, культурного й сервісного центру країни, однак її функціональне значення також змінилося. Вона стала не лише столичним полюсом зростання, а й одним із ключових центрів державної стійкості, ухвалення управлінських рішень, міжнародної координації, фінансової мобілізації та організації відновлення [50].

Умовно Київську агломерацію можна розглядати як агломерацію «опори», тобто простір, що поєднує функції національного центру управління, економічної концентрації та відносно безпечнішої території порівняно з прифронтовими зонами. Водночас для неї залишаються актуальними проблеми транспортного перевантаження, субурбанізації, житлового тиску, нерівномірності розвитку приміських громад і необхідності координації між Києвом та навколишніми територіями [50].

Львівська агломерація в умовах війни набула особливого значення як один із провідних тилкових центрів України. Її роль посилилася завдяки відносно безпечному географічному положенню, близькості до кордону з Європейським Союзом, розвитку логістичних, гуманітарних, освітніх, релокаційних, комунікаційних і міжнародно-посередницьких функцій. Львів та навколишні громади стали важливим простором прийому внутрішньо переміщених осіб, переміщених підприємств, міжнародних організацій, освітніх і культурних ініціатив. Унаслідок цього зросло навантаження на житлову, транспортну, соціальну й комунальну інфраструктуру, а також актуалізувалася потреба в узгодженому агломераційному управлінні, стратегічному плануванні й розвитку міжмуніципальної взаємодії [10, 48].

Однією з найважливіших форм трансформації міських агломерацій стала демографічна перебудова. Повномасштабна війна спричинила масштабне внутрішнє переміщення населення, що істотно змінило структуру розселення, навантаження на міську інфраструктуру та соціальні послуги.

За даними Міжнародної організації з міграції, станом на кінець 2025 р. в Україні проживало близько 3,7 млн внутрішньо переміщених осіб і понад 4,4 млн осіб, які повернулися до місць проживання [53]. Ці процеси безпосередньо впливають на агломерації: частина з них втрачає населення через бойові дії та евакуацію, тоді як інші, передусім у центрі та на заході країни, приймають додаткові потоки населення і змушені швидко адаптувати житлову, соціальну та інженерну інфраструктуру.

Інфраструктурний вимір трансформації також є надзвичайно важливим. Руйнування житла, доріг, мостів, енергетичних об'єктів, систем водопостачання, закладів освіти й охорони здоров'я безпосередньо впливає на функціонування агломераційних систем. За оцінкою RDNA4, підготовленою Урядом України, Світовим банком, Європейською Комісією та ООН, потреби України у відновленні й реконструкції станом на 31 грудня 2024 р. оцінювалися у 524 млрд дол. США на наступне десятиліття [54]. Це підкреслює масштаб викликів, із якими стикаються українські міста й агломерації, особливо в секторах житла, транспорту, енергетики, торгівлі та освіти.

Управлінська трансформація міських агломерацій проявляється у зростанні потреби в координації між громадами. Війна показала, що проблеми транспорту, евакуації, розміщення переміщених осіб, відновлення критичної інфраструктури, енергетичної стійкості, медичного забезпечення, гуманітарної логістики та економічної релокації не можуть ефективно вирішуватися в межах лише одного міста або однієї громади. Агломерації дедалі більше потребують спільного планування, узгодження бюджетних і

проектних рішень, використання цифрових даних, координації з обласною і центральною владою та залучення міжнародної допомоги.

Водночас війна актуалізувала питання резильєнтності агломерацій. Резильєнтність у цьому контексті означає здатність агломераційної системи зберігати базові функції, адаптуватися до кризових умов і відновлюватися після руйнувань. Для українських агломерацій це передбачає розвиток резервних транспортних і енергетичних мереж, децентралізацію критичних функцій, посилення локальної економічної бази, створення безпечних громадських просторів, модернізацію інженерної інфраструктури, підвищення доступності медичних і соціальних послуг, а також інтеграцію принципів сталого розвитку в процеси відбудови [25].

Таким чином, трансформація міських агломерацій України в умовах повномасштабної війни має багатовимірний характер. Вона охоплює зміну просторової структури, демографічної динаміки, функціонального профілю, інфраструктурного стану, безпекового статусу та управлінських механізмів. Прифронтові агломерації змушені поєднувати функції виживання, оборони, гуманітарної підтримки та відновлення; агломерації центральної частини країни виконують роль опорних просторів державної стійкості; західні агломерації, передусім Львівська, посилили тилові, логістичні та міжнародно-комунікаційні функції.

Виконаємо SWOT-аналіз можливого розвитку міських агломерацій України (таблиця 3.1.)

SWOT-аналіз свідчить, що міські агломерації України мають значний потенціал для розвитку, оскільки концентрують населення, інфраструктуру, економічну активність, освітньо-наукові ресурси та управлінські функції. Вони можуть виступати важливими полюсами зростання, центрами повоєнного відновлення та просторової інтеграції країни. Особливо важливою є їхня роль у формуванні спільних ринків праці, розвитку транспортних зв'язків, модернізації інфраструктури та підвищенні якості життя населення.

Таблиця 3.1.

SWOT-аналіз можливого розвитку міських агломерацій України
(побудовано автором)

Сильні сторони	Слабкі сторони
Висока концентрація населення, трудових ресурсів, освітнього, наукового та інноваційного потенціалу	Відсутність чітко закріпленого правового статусу міських агломерацій в Україні.
Наявність потужних транспортних вузлів, логістичних коридорів і розвиненої інфраструктури	Невідповідність фактичних меж агломерацій адміністративно-територіальному поділу.
Формування спільних ринків праці, послуг, нерухомості та землі в межах агломерацій	Недостатня координація між містом-ядром і навколишніми територіальними громадами.
Значний економічний, управлінський, культурний і сервісний потенціал	Транспортне перевантаження міст-ядер, хаотична субурбанізація та нерівномірний розвиток приміських територій.
Наявність прикладів інституційного оформлення агломераційної співпраці, зокрема Київської та Львівської агломерацій у формі асоціації громад.	Обмеженість статистичних даних щодо агломерацій, оскільки вони не є окремими одиницями офіційного статистичного обліку.
Посилення ролі окремих агломерацій як центрів стійкості, гуманітарної підтримки, релокації бізнесу та повоєнного відновлення.	Значні диспропорції між містами-ядрами та периферійними громадами за рівнем доступу до послуг, інфраструктури й інвестицій.
Можливості	Загрози
Законодавче врегулювання статусу міських агломерацій та формування ефективних механізмів управління агломераціями.	Тривала війна, руйнування інфраструктури, людські втрати та скорочення демографічного потенціалу.
Розвиток міжмуніципального співробітництва між містами-ядрами та навколишніми громадами.	Поглиблення просторових диспропорцій між відносно безпечними, прифронтовими та постраждалими агломераціями.
Використання агломерацій як полюсів зростання у повоєнному відновленні України.	Посилення неконтрольованої субурбанізації, розростання забудови та нерациональне використання земельних ресурсів.
Залучення міжнародної допомоги, інвестицій і програм відновлення для модернізації міської інфраструктури.	Перевантаження транспортної, житлової, соціальної та комунальної інфраструктури у великих агломераційних центрах.
Розвиток сталої мобільності, громадського транспорту, зелено-блакитної інфраструктури та кліматично адаптованого планування.	Екологічне навантаження, забруднення повітря, скорочення зелених зон і зростання ризиків природно-техногенної небезпеки.
Формування поліцентричних моделей розвитку, що можуть зменшити надмірну залежність від міста-ядра.	Недостатня інституційна спроможність громад до спільного планування та реалізації довгострокових агломераційних проєктів.

3.2. Сучасні виклики розвитку міських агломерацій в умовах демографічних, економічних та безпекових трансформацій

Сучасний розвиток міських агломерацій України відбувається в умовах глибоких демографічних, економічних і безпекових трансформацій, спричинених повномасштабною війною, зміною просторової організації населення, руйнуванням інфраструктури та переорієнтацією господарських зв'язків. Якщо в довоєнний період агломерації розглядалися насамперед як осередки концентрації населення, виробництва, інфраструктури, інновацій і послуг, то сьогодні вони дедалі більше виконують функції просторових систем стійкості, адаптації та відновлення (рис 3.1).

Рис. 3.1. Виклики розвитку міських агломерацій України (побудовано за даними [25, 36, 48, 51])

Їх розвиток залежить не лише від економічного потенціалу міста-ядра, а й від безпекового статусу території, демографічної динаміки, здатності інфраструктури витримувати кризові навантаження та ефективності міжмуніципальної координації. Одним із ключових викликів є демографічна трансформація. Війна спричинила масштабні переміщення населення, що призвело до різкого скорочення людського потенціалу в частині східних і південних агломерацій та зростання навантаження на

агломерації центральної і західної України. Це безпосередньо впливає на міські агломерації, змінюючи структуру попиту на житло, транспорт, освітні, медичні, соціальні та адміністративні послуги.

Демографічні зміни мають нерівномірний просторовий характер. Прифронтові та постраждалі агломерації, зокрема Харківська, Запорізька, Дніпровська, Миколаївська, Одеська й агломерації Донбасу, зазнали втрат населення, вимушеної евакуації, скорочення трудових ресурсів і порушення звичних маятникових міграцій [12, 48]. Натомість Київська та Львівська агломерації посилили свою роль як центри прийому населення, релокації бізнесу, освітніх установ, гуманітарних і міжнародних організацій. Унаслідок цього виникає нова демографічна асиметрія: одні агломерації втрачають населення й функції, інші – отримують додаткові ресурси, але водночас стикаються з перевантаженням житлової, транспортної та соціальної інфраструктури [10, 50].

Другим важливим викликом є економічна перебудова агломерацій. Війна порушила традиційні виробничі, логістичні й трудові зв'язки, особливо в промислових регіонах сходу та півдня України [40]. Частина підприємств була зруйнована, зупинена або релокована, що змінило економічну роль окремих міст-ядер і поселень-супутників. Для агломерацій, які раніше спиралися на промислову спеціалізацію, актуальним стало питання диверсифікації економіки, збереження трудового потенціалу, залучення інвестицій і переходу до більш гнучких моделей розвитку. Водночас у відносно безпечніших агломераціях посилилися сервісні, логістичні, освітні, управлінські та інноваційні функції.

Економічні виклики тісно пов'язані з масштабом руйнувань і потребами відновлення. За оцінкою RDNA4, підготовленою Урядом України, Світовим банком, Європейською Комісією та ООН, загальні потреби України у відновленні й реконструкції станом на 31 грудня 2024 р. оцінено у 524 млрд дол. США на наступне десятиліття. Найбільші потреби стосуються житла, транспорту, енергетики, торгівлі, промисловості та

соціальної інфраструктури, тобто саме тих сфер, які є базовими для функціонування міських агломерацій [54].

Наступним викликом є безпекова диференціація агломерацій. Після 2022 р. безпековий чинник став одним із визначальних для просторового розвитку. Території, наближені до лінії фронту або такі, що зазнали бойових дій, мають інші умови функціонування, ніж відносно тиліві агломерації. Наказ Міністерства розвитку громад та територій України № 376 від 28.02.2025 р. затвердив перелік територій, на яких ведуться або велися бойові дії чи які є тимчасово окупованими Російською Федерацією, що фактично задає нову рамку для оцінки ризиків, планування відновлення та визначення пріоритетів регіональної політики.

У цьому контексті агломерації України можна умовно розглядати за різним рівнем безпекового навантаження. Прифронтові агломерації виконують функції виживання, гуманітарної підтримки, евакуації, оборонної логістики та підтримання критичної інфраструктури. Київська агломерація після відбиття загрози безпосереднього наступу на столицю стала агломерацією «опори», що поєднує управлінські, фінансові, дипломатичні та координаційні функції державного рівня. Львівська агломерація, своєю чергою, посилила роль тилового логістичного, гуманітарного, освітнього та міжнародно-комунікаційного центру. Така диференціація потребує різних управлінських підходів до планування розвитку й відновлення агломерацій.

Особливого значення набуває інфраструктурна стійкість [25]. Міські агломерації залежать від складних систем транспорту, енергетики, водопостачання, теплопостачання, зв'язку, охорони здоров'я та освіти. В умовах війни саме критична інфраструктура стала об'єктом постійних ризиків. Руйнування або пошкодження окремих елементів інфраструктури має не локальний, а агломераційний ефект, оскільки впливає не лише на місто-ядро, а й на навколишні громади, транспортні потоки, доступність послуг і функціонування ринків праці. Тому одним із пріоритетів стає

формування резервних потужностей, дублювання критичних мереж, розвиток децентралізованих енергетичних рішень і підвищення спроможності громад до кризового управління.

Водночас сучасні виклики відкривають і нові можливості для переосмислення агломераційного розвитку. Відновлення українських міст не повинно обмежуватися відбудовою зруйнованих об'єктів у попередньому вигляді. Воно має враховувати принципи сталого розвитку, безпеки, енергоефективності, кліматичної адаптації, доступності послуг і просторової збалансованості. Державна стратегія регіонального розвитку на 2021–2027 роки визначає регіональний розвиток у логіці територіально орієнтованого підходу, партнерства, стійкості, відновлення та зменшення диспропорцій, що є важливим для інтеграції агломерацій у політику просторового розвитку держави.

Важливим управлінським викликом залишається відсутність повноцінного правового статусу міських агломерацій [34]. Агломерації фактично існують як просторово-функціональні системи, однак не є окремими адміністративно-територіальними чи статистичними одиницями. Це ускладнює визначення їх меж, оцінку чисельності населення, планування транспорту, житла, соціальної інфраструктури, промислових зон і зелених територій. В умовах війни ця проблема посилюється, оскільки швидкі демографічні й економічні зміни потребують оперативних і узгоджених рішень на рівні не лише окремої громади, а всієї агломераційної системи.

3.3. Перспективні напрями повоєнного відновлення та сталого розвитку міських агломерацій України

Повоєнне відновлення міських агломерацій України має розглядатися не лише як процес фізичної відбудови зруйнованого житла, транспортної, енергетичної та соціальної інфраструктури, а як можливість комплексної модернізації агломераційного простору (рис. 3.2).

Рис. 3.2. Перспективи повоєнного відновлення та сталого розвитку міських агломерацій України (побудовано за даними [24, 36, 48, 51, 55])

Повномасштабна війна суттєво змінила умови функціонування українських міст і прилеглих територій, посиливши значення безпеки, стійкості, інфраструктурної надійності, енергоефективності та міжмуніципальної координації. За оцінкою RDNA4, підготовленою Урядом України, Світовим банком, Європейською Комісією та ООН, потреби України у відновленні й реконструкції станом на 31 грудня 2024 р. оцінювалися у 524 млрд дол. США на наступне десятиліття, що підкреслює масштаб викликів для міст, громад і агломераційних територій [54].

Одним із ключових напрямів є відновлення та модернізація критичної інфраструктури. Для міських агломерацій особливо важливими є транспортні мережі, енергетичні системи, водопостачання, тепlopостачання, зв'язок, медична та освітня інфраструктура. Руйнування або пошкодження цих систем має не лише локальні, а й агломераційні

наслідки, оскільки місто-ядро та навколишні громади функціонують як єдиний простір повсякденних переміщень, надання послуг і господарської взаємодії. Тому відновлення має передбачати не просте повернення до довоєнного стану, а створення більш стійких гнучких інфраструктурних систем.

Другим важливим напрямом є розвиток сталої мобільності та транспортної інтеграції агломерацій. Для більшості українських агломерацій характерні маятникові міграції, перевантаження в'їздів до міста-ядра, недостатній розвиток громадського транспорту між містом і приміською зоною, а також слабка узгодженість транспортного планування між громадами. У повоєнний період доцільно розвивати інтегровані агломераційні транспортні системи: приміське залізничне сполучення, швидкісні автобусні маршрути, транспортно-пересадкові вузли, єдині квиткові системи, велосипедну й пішохідну інфраструктуру. Це дозволить зменшити транспортне навантаження на міста-ядра, підвищити доступність робочих місць і послуг для мешканців приміських громад та знизити екологічний тиск [24].

Розвиток приміських зон багатьох великих міст України відбувався переважно фрагментарно: житлова забудова часто випереджала розвиток доріг, громадського транспорту, шкіл, дитячих садків, медичних закладів, інженерних мереж і зелених зон. У повоєнний період важливо перейти до узгодженого планування агломерацій як цілісних просторово-функціональних систем. Державна стратегія регіонального розвитку на 2021–2027 роки орієнтує регіональну політику на територіально-орієнтований підхід, партнерство, зменшення диспропорцій і підвищення згуртованості територій, що є важливою методологічною основою для агломераційного планування [55].

Важливою перспективою є удосконалення агломераційного управління та міжмуніципальної співпраці. Оскільки міські агломерації не збігаються з адміністративними межами окремих громад, їх розвиток

потребує координації рішень у сфері транспорту, землекористування, інженерної інфраструктури, екологічної політики, житлового будівництва, розміщення соціальних об'єктів і залучення інвестицій. Доцільним є створення координаційних рад агломерацій, спільних стратегій розвитку, міжмуніципальних програм, єдиних аналітичних платформ і механізмів спільного фінансування проєктів. Практичним прикладом такого підходу є Львівська агломерація: її Стратегія розвитку до 2027 року затверджена Львівською ОВА, а органам місцевого самоврядування мікрорегіону рекомендовано враховувати її під час підготовки стратегічних, програмних документів і проєктів розвитку [9].

Окремим напрямом є формування поліцентричної моделі розвитку агломерацій. Надмірна концентрація робочих місць, послуг, управлінських функцій і транспортних потоків у місті-ядрі призводить до перевантаження центральних територій і посилення залежності приміської зони. Тому перспективним є розвиток субцентрів у межах агломерацій – малих міст, громад і поселень-супутників, які можуть виконувати частину освітніх, медичних, виробничих, логістичних, сервісних або рекреаційних функцій. Це сприятиме збалансуванню центр-периферійних відносин, зменшенню маятникового навантаження та підвищенню якості життя населення поза межами міста-ядра. Важливе місце у повоєнному відновленні має екологічна модернізація та розвиток зелено-блакитної інфраструктури. Агломерації є територіями підвищеного антропогенного навантаження, тому їх відновлення має враховувати якість повітря, стан водних об'єктів, управління відходами, озеленення, захист природних територій, адаптацію до змін клімату та зменшення теплового навантаження міського середовища. Розвиток парків, прибережних зон, зелених коридорів, водно-болотних територій, рекреаційних просторів і екологічного транспорту має розглядатися як складова не лише благоустрою, а й безпеки, здоров'я населення та стійкості агломерацій [55].

Ще одним перспективним напрямом є економічна диверсифікація та підтримка інноваційного розвитку. Частина українських агломерацій історично залежала від промислової спеціалізації, що в умовах війни та структурної перебудови економіки створює додаткові ризики. Повоєнний розвиток має бути спрямований на підтримку малого й середнього бізнесу, релокованих підприємств, індустріальних парків, логістичних хабів, освітньо-наукових центрів, креативних індустрій і цифрової економіки. Це дозволить зміцнити економічну базу агломерацій, підвищити зайнятість і зменшити залежність від окремих галузей. Перспективним є також інтегроване міське відновлення з урахуванням міжнародного досвіду. Проєкт UN4UkrainianCities, який реалізується за підтримки UNECE, спрямований на допомогу Україні у плануванні поетапного міського відновлення Харкова та Миколаєва. Такий підхід важливий для агломераційного розвитку, оскільки поєднує короткострокові потреби реконструкції з довгостроковими принципами сталого, інклюзивного та просторово збалансованого міського планування.

Важливим є посилення соціальної стійкості агломерацій, адже повоєнне відновлення має включати політику доступного житла, інтеграцію внутрішньо переміщених осіб, розвиток соціальної інфраструктури в приміських громадах, підтримку зайнятості, реабілітаційні послуги та створення безбар'єрного середовища.

ВИСНОВКИ

В ході виконання дипломної роботи відповідно до поставленої мети було отримано наступні висновки:

1. Встановлено, що міська агломерація є складною просторово-функціональною системою, яка формується навколо одного або кількох міст-центрів і охоплює місто-ядро, приміську зону, поселення-супутники, транспортні коридори, спільні ринки праці, послуг, землі та нерухомості. Її межі не збігаються з адміністративними межами міст, тому для дослідження агломерацій доцільним є використання суспільно-географічного підходу, що дозволяє аналізувати агломерацію як простір трудових, транспортних, господарських, соціальних, освітніх, культурних та управлінських зв'язків. Методичну основу дослідження становлять загальнонаукові методи аналізу, синтезу, узагальнення, порівняння, опису, історичний і графічний методи, а також картографічний та ГІС-метод. Їх поєднання дозволяє розглядати міські агломерації як багаторівневі системи з власною структурою, динамікою та внутрішніми зв'язками.

2. Основними ознаками міської агломерації визначено територіальну близькість населених пунктів, високу щільність населення, функціональну зв'язаність складових, наявність транспортних коридорів, спільність ринків праці, нерухомості та землі, інтенсивні маятникові міграції, концентрацію економічної активності та інфраструктури. За структурною організацією агломерації поділяють на моноцентричні, біцентричні та поліцентричні. Також агломерації відрізняються за рівнем сталості, інфраструктурної забезпеченості, екологічного навантаження, інноваційного потенціалу та здатності до модернізації.

3. Охарактеризовано нормативно-правове забезпечення та управлінські підходи до розвитку міських агломерацій України. З'ясовано, що в Україні міські агломерації фактично існують як важливі форми територіальної організації населення, господарства та інфраструктури,

однак їхній правовий статус залишається недостатньо врегульованим. Вони не є окремими адміністративно-територіальними одиницями, не мають офіційно закріплених меж і не виступають самостійними одиницями державного статистичного обліку. Нормативно оформлені асоціації-агломерації: Київська, Львівська.

4. Доведено, що агломераційні процеси в Україні мають нерівномірний просторовий характер. Історично основними ареалами їх формування були промислово розвинені регіони, великі транспортні вузли, столичний регіон, портові та багатофункціональні міські центри. До найбільш виразних агломерацій України належать Київська, Харківська, Дніпровська, Одеська, Львівська, Запорізька, Криворізька та інші агломераційні системи. Вони відрізняються за рівнем сформованості, роллю міста-ядра, функціональним профілем, характером приміської зони та інтенсивністю внутрішніх зв'язків. Розрахунок індексу агломеративності для окремих найбільших агломерацій підтвердив наявність сформованої зони супутникових поселень, хоча ці результати мають орієнтовний характер через обмеженість статистичних даних.

5. Повномасштабна війна суттєво змінила функціонування міських агломерацій України, посиливши їхні безпекові, гуманітарні, логістичні, адаптаційні та відновлювальні функції. Агломерації сходу й півдня зазнали руйнувань житлової, транспортної, енергетичної та соціальної інфраструктури, втрат населення й порушення традиційних господарських зв'язків. Водночас Київська агломерація посилила роль простору державної стійкості й управління, а Львівська – тилового гуманітарного, логістичного, освітнього та міжнародно-комунікаційного центру. Основними викликами залишаються демографічні втрати, переміщення населення, інфраструктурне перевантаження. Перспективи розвитку пов'язані з модернізацією критичної інфраструктури, сталою мобільністю, узгодженим просторовим плануванням, міжмуніципальною співпрацею, екологічною модернізацією та підтримкою людського капіталу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Чисельність наявного населення України на 1 січня 2022 року: статистичний збірник / Державна служба статистики України. Київ, 2022. URL: https://db.ukrcensus.gov.ua/PXWEB2007/ukr/publ_new1/2022/zb_%D0%A1huselnist.pdf (дата звернення: 12.02.2026).
2. City population by sex, city and city type. UNdata / United Nations Statistics Division. URL: <https://data.un.org/Data.aspx?d=POP&f=tableCode%3A240> (дата звернення: 23.03.2026).
3. Ukraine: Cities & Urban Settlements. CityPopulation. URL: <https://www.citypopulation.de/en/ukraine/cities/?cityid=11002> (дата звернення: 05.04.2026).
4. Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на 2021-2027 роки: Постанова Кабінету Міністрів України від 05.08.2020 р. № 695. База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/695-2020-%D0%BF> (дата звернення: 13.05.2026).
5. Про міські агломерації : Проект Закону України від 17.07.2017 р. № 6743. Верховна Рада України : офіц. вебпортал. URL: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=62318 (дата звернення: 10.01.2026).
6. Агломерація. Децентралізація: офіц. сайт реформи децентралізації в Україні. URL: <https://decentralization.ua/news/tag/ahlomeratsiia> (дата звернення: 20.05.2026).
7. Їжак О. І. Щодо унормування функціонування міських агломерацій в Україні. Національний інститут стратегічних досліджень. 2021. URL: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/rehionalnyy-rozvytok/shchodo-unormuvannya-funktsionuvannya-miskykh-ahlomeratsiy> (дата звернення: 10.01.2026).
8. Утворення міських агломерацій як перспектива розвитку міст України. Асоціація міст України. 15.03.2019. URL: <https://www.auc.org.ua/novyna/utvorenniya-miskykh-aglomeraciyy-yak-perspektyva-rozvytku-mist-ukrayiny-u-lvovi-prohodyt-kruglyy> (дата звернення: 12.02.2026).
9. Про затвердження Стратегії розвитку Львівської агломерації на період до 2027 року : розпорядження начальника Львівської обласної військової адміністрації від 06.12.2023 р. Львівська обласна військова адміністрація. URL: <https://loda.gov.ua/documents/87308> (дата звернення: 01.05.2026).

10. Стратегія розвитку Львівської агломерації на період до 2027 року. Львівська обласна військова адміністрація. 2023. URL: https://media.loda.gov.ua/docs/womnzs0r/lviv-agglomeration-dstrategy_f-1.pdf (дата звернення: 01.05.2026).
11. Львівська агломерація. Львівська міська рада: офіц. сайт. URL: <https://city-adm.lviv.ua/lmr/lviv-agglomeration/> (дата звернення: 05.04.2026).
12. Enhancing urban planning in the cities of Kharkiv and Mykolaiv in Ukraine. UNECE. URL: <https://unece.org/housing/un4ukrainiancities> (дата звернення: 01.05.2026).
13. Rehabilitation and reconstruction of the city of Kharkiv, Ukraine: Emergency response and recovery plan. UNECE. 2023. URL: https://unece.org/sites/default/files/2023-01/ERBP_Kharkiv%20ENG.pdf (дата звернення: 10.01.2026).
14. UN4UkrainianCities : official website. URL: <https://www.un4ukrainiancities.org/> (дата звернення: 28.05.2026).
15. Integrated Urban Development in Ukraine II. Deutsche Gesellschaft für Internationale Zusammenarbeit (GIZ) GmbH. URL: <https://www.giz.de/en/projects/integrated-urban-development-ukraine-ii> (дата звернення: 12.02.2026).
16. Мельник М. І., Лещух І. В., Руцишин М. О. Домінанти реалізації потенціалу агломерацій в умовах трансформації просторового розвитку України. Академічні візії. 2026. Вип. 52. URL: <https://academy-vision.org/index.php/av/article/view/1905> (дата звернення: 01.05.2026).
17. Kravchenko K. Urban agglomeration: human-geographical concept in the sustainable development perspective. Visnyk of V. N. Karazin Kharkiv National University. Series Geology. Geography. Ecology. 2025. Issue 62. P. 237–256. DOI: <https://doi.org/10.26565/2410-7360-2025-62-18>.
18. Панкєєва А. М. Дослідження принципів формування агломерацій. Молодий вчений. 2018. № 4(56). С. 185-188.
19. Population in urban agglomerations of more than 1 million (% of total population). World Bank DataBank: Metadata Glossary. URL: <https://databank.worldbank.org/metadataglossary/world-development-indicators/series/EN.URB.MCTY.TL.ZS> (дата звернення: 01.05.2026).
20. World Urbanization Prospects 2018: The 2018 Revision. United Nations, Department of Economic and Social Affairs, Population Division. New York: United Nations, 2019. URL: <https://population.un.org/wup/assets/WUP2018-Report.pdf> (дата звернення: 12.02.2026).

21. What is a city? A new global definition. UN-Habitat. 2020. URL: https://unhabitat.org/sites/default/files/2020/06/city_definition_what_is_a_city.pdf (дата звернення: 01.05.2026).
22. Demographic Yearbook: Definition of cities, urban agglomerations and metropolitan areas. United Nations Statistics Division. URL: <https://unstats.un.org/unsd/demographic/sconcerns/densurb/densurbmethods.htm> (дата звернення: 05.04.2026).
23. A recommendation on the method to delineate cities, urban and rural areas for international statistical comparisons. United Nations Statistical Commission. 51st session. 2020. URL: <https://unstats.un.org/unsd/statcom/51st-session/documents/BG-Item3j-Recommendation-E.pdf> (дата звернення: 10.01.2026).
24. Дробуш І. В. Міські агломерації як форми співробітництва громад в умовах повоєнної відбудови України. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2024. № 2. С. 150–155. DOI: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2024.02.25>
25. Кравченко К. Перспективи суспільно-географічного дослідження міських агломерацій: розуміння стійкості в контексті несприятливих зовнішніх впливів. *Економічна та соціальна географія*. 2024. Вип. 92. С. 77–92. DOI: <https://doi.org/10.17721/2413-7154/2024.92.77-92>.
26. Зінченко Т. Є. Економічні засади землекористування міських агломерацій: теорія, методологія, практика. Житомир: ПП Рута, 2012. 380 с.
27. Завальний О. В., Кондращенко О. В., Панкєєва А. М. Планувально-економічні аспекти розвитку агломерацій у контексті післявоєнної відбудови: виклики та можливості. *Таврійський науковий вісник. Серія: Технічні науки*. 2025. Т. 2, № 4. С.
28. Лесечко М. Д. Основи системного підходу: теорія, методологія, практика. Львів : ЛРІДУ УАДУ, 2002. 300 с.
29. Шаблій О. І. Основи загальної суспільної географії : підручник для студентів вищих навчальних закладів. Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2012. 296 с.
30. Биченко Л. А. Регулювання соціально-економічного розвитку регіону з урахуванням впливу агломераційних процесів : дис. ... канд. екон. наук : 08.00.05. Харків, 2015. 112 с.
31. Methodology-Degree of urbanisation. Eurostat. URL: <https://ec.europa.eu/eurostat/web/degree-of-urbanisation/methodology> (дата звернення: 12.02.2026).

- 32.Топчієв О. Г. Основи суспільної географії : підручник для студентів географічних спеціальностей вищих навчальних закладів. Одеса: Астропринт, 2001. 560 с.
- 33.Функціональні типи територій у фокусі державної регіональної політики: методологія ідентифікації та інструментарій стимулювання розвитку: монографія / за ред. І. З. Сторонянської. Львів, 2022. 492 с.
- 34.Жаров Д. О. Підходи до побудови механізмів публічного управління у сфері сталого розвитку міських агломерацій. Вісник Національного університету цивільного захисту України. Серія: Державне управління. 2024. Вип. 1(20). С. 117–125. DOI: <https://doi.org/10.52363/2414-5866-2024-1-13>.
- 35.Мельникова М. В., Градобоева Є. С. Великі міські агломерації в Україні: особливості управління та можливості розвитку. Глобальні та національні проблеми економіки. 2015. Вип. 3. С. 121–125.
- 36.Ткач С. М., Панас Я. В. Міські агломерації в регіонах України: передумови та перспективи розвитку в умовах війни. Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України. 2024. Вип. 3(167). С. 62–70. DOI: <https://doi.org/10.36818/2071-4653-2024-3-9>.
- 37.Функціональні типи територій територіальних громад. URL: <https://region.development.tduk.com/> (дата звернення: 12.02.2026).
- 38.Димченко О. В., Семенов В. Т., Биченко Л. А., Панкєєва А. М. Агломерації: сучасний стан та перспективи розвитку і управління. Містобудування та територіальне планування : наук.-техн. зб. Київ: КНУБА, 2014. Вип. 52. С. 90–104.
- 39.Немець К. А., Сегіда К. Ю., Немець Л. М., Кравченко К. О., Кобилін П. О., Телебенєва Є. О., Ключко Л. В. Методологія суспільно-географічних досліджень: сучасні підходи та методи. Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Геологія. Географія. Екологія». 2022. Вип. 56. С. 143–158. DOI: <https://doi.org/10.26565/2410-7360-2022-56-10>.
- 40.Котенок Д. М. Економічна оцінка урбанізаційних процесів в Україні та формування економічного потенціалу міста. Інвестиції: практика та досвід. 2013. № 7. С. 40–45.
- 41.Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development : Resolution adopted by the General Assembly on 25 September 2015. United Nations. URL: <https://sdgs.un.org/2030agenda> (дата звернення: 23.03.2026).
42. Немець К. А., Сегіда К. Ю., Немець Л. М., Кравченко К. О., Телебенєва Є. Ю., Ключко Л. В., Редін В. І. Дослідження міських агломерацій в аспекті реалізації адміністративно-територіальної реформи в Україні: на

- прикладі Харківської області. Часопис соціально-економічної географії. 2019. Вип. 27. С. 28–39. DOI: <https://doi.org/10.26565/2076-1333-2019-27-04>
- 43.Шлапак А. В., Іващенко О. А., Юрченко О. А. Сучасні підходи до розуміння ролі міських агломерацій у сталому розвитку національної економіки. *Економіка та суспільство*. 2024. Вип. 67. С. 64–70. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-67-20>.
 - 44.Про засади державної регіональної політики : Закон України від 05.02.2015 р. № 156-VIII. База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/156-19> (дата звернення: 23.03.2026).
 - 45.Про співробітництво територіальних громад : Закон України від 17.06.2014 р. № 1508-VII. База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/1508-18> (дата звернення: 05.04.2026).
 - 46.Законопроект, необхідний для формування міських агломерацій, парламентський комітет рекомендує прийняти за основу. Верховна Рада України: офіц. вебпортал. 20.02.2018. URL: <https://www.rada.gov.ua/news/Novyny/156496.html> (дата звернення: 01.05.2026).
 - 47.Про регулювання містобудівної діяльності : Закон України від 17.02.2011 р. № 3038-VI. База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/3038-17> (дата звернення: 01.05.2026).
 - 48.Інституційні проблеми та виклики функціонування агломерацій в Україні : наукова доповідь / НАН України, ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долишнього НАН України»; наук. ред. М. І. Мельник. Львів, 2025. 75 с.
 - 49.Гнатюк О. Карта міських агломерацій України. URL: <http://www.geograf.com.ua/maps-ukraine/743-map-ukraine-agglomerations> (дата звернення: 05.04.2026).
 - 50.Київська агломерація: офіційний сайт місцевої асоціації органів місцевого самоврядування. URL: <https://www.kyivaglomeracia.org.ua/> (дата звернення: 23.03.2026).
 - 51.Шлапак А. В., Кузьменко Д. С. Розвиток міських агломерацій в умовах дії військового стану. *Економічний простір*. 2025. № 203. С. 263–268. DOI: <https://doi.org/10.30838/EP.203.263-268>.
 - 52.Про затвердження Переліку територій, на яких ведуться / велися бойові дії або тимчасово окупованих Російською Федерацією : Наказ

- Міністерства розвитку громад та територій України від 28.02.2025 р. № 376. База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/z0380-25> (дата звернення: 01.05.2026).
53. Ukraine Internal Displacement Report. General Population Survey. Round 21. January 2025. International Organization for Migration. 2025. URL: https://dtm.iom.int/sites/g/files/tmzbd11461/files/reports/IOM_UKR_Internal%20Displacement%20Report_GPS%20R21_January_2025.pdf (дата звернення: 01.05.2026).
54. Ukraine. Fourth Rapid Damage and Needs Assessment (RDNA4): February 2022 – December 2024 / Government of Ukraine, World Bank Group, European Commission, United Nations. Washington, DC : World Bank, 2025. URL: <https://documents1.worldbank.org/curated/en/099022025114040022/pdf/P1801741ca39ec0d81b5371ff73a675a0a8.pdf> (дата звернення: 01.05.2026).
55. Updated Ukraine Recovery and Reconstruction Needs Assessment Released. World Bank. 25.02.2025. URL: <https://www.worldbank.org/en/news/press-release/2025/02/25/updated-ukraine-recovery-and-reconstruction-needs-assessment-released> (дата звернення: 23.03.2026).

ДОДАТКИ

Рис. А. 1. Типи міських агломерацій України у аспекті сталого розвитку [38]

Додаток Б

Рис. Б. 1. Стратегія розвитку Львівської агломерації до 2027 року [10]

Рис. Б. 2. Склад Львівської агломерації [10]

Додаток В

Таблиця В.1.

Розрахунок індексу агломеративності
для найбільших міських агломерацій України
(розраховано за даними [1])

Агломерація	Населення агломерації, тис. осіб, січень, 2022 р.	Місто-ядро	Населення ядра, тис. осіб, січень, 2022 р.	Населення зони супутників, тис. осіб січень, 2022 р.	Індекс агломеративності
Київська	3740,7	Київ	2952,3	788,4	0,21
Харківська	2076,2	Харків	1421,1	655,1	0,32
Дніпровська	1731,2	Дніпро	968,5	762,7	0,44
Одеська	1585,2	Одеса	1010,5	574,7	0,36
Львівська	1239,2	Львів	717,3	521,9	0,42
Криворізька	1010,1	Кривий Ріг	603,9	406,2	0,40
Запорізька	1009,5	Запоріжжя	710,1	299,4	0,30